

591948385

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

st 09.7163 EI

RHB

87

09.7163

60

51

DET GAMLE KØBENHAVN

AF

CHRISTIAN ELLING

OG

AXEL NYGAARD

POLITIKENS FORLAG

KØBENHAVN

DET GAMLE KØBENHAVN

DET GAMLE
KØBENHAVN

AF

CHRISTIAN ELLING

OG

AXEL NYGAARD

POLITIKENS FORLAG

KØBENHAVN

2 09.42
Jm 19
el

AKCIDENSTRYKKERIET
POLITIKENS HUS
KØBENHAVN 1947

16118

INDHOLDSFORTEGNELSE

over Bogens Kapitler og Axel Nygaards Tegninger

Forord	7
Om at se en By	II
S. 11 Fiolstræde med Holbergs Træ. — S. 13 Admiralgade. — S. 17 St. Petri Kirkes Spir. — S. 19 Wessels og Ewalds Mindesmærker. — S. 21 Store Kannikestræde. — S. 23 Gamle Huse i Raadhusstræde. — S. 25 Harsdorffs Hus. — S. 27 „Hørups Port“ til Kongens Have. — S. 29 Amagertorv.	
Bag Domhuset	33
S. 33 Det gamle Domhus. — S. 35 Portal ved Domhuset. — S. 36 Gammel Port i Hestemøllestræde. — S. 37 Slutterigade. — S. 39 „Sukkenes Bro“ i Hestemøllestræde. — S. 40 Byggeplads ved Hestemøllestræde.	
Fra Vestergade	43
S. 43 Vestergade set fra Gammel Torv. — S. 45 Vestergade set mod Frue Kirke. — S. 47 Vestergade set mod Raadhuspladsen. — S. 49 Gammel Dør. — S. 51 Den højre Side af Gaden mod Gammel Torv. — S. 53 „Garvergaarden“. — S. 55 Gammel Port. — S. 57 Vestergade og Gammel Torvs nordre Husrække. — S. 58 Hjørnet af Larsbjørnsstræde.	
Latinerkvarteret	61
S. 61 Frue Plads. — S. 63 Store Kannikestræde med Elers' Kollegium og Professorgaarden. — S. 65 Den tidligere Metropolitanskole. — S. 66 Muren til Professorgaarden i Skindergade. — S. 67 Den Soldinske Stiftelse. — S. 69 Store Kannikestræde med Borchs Kollegium og Admiral Geddes Gaard. — S. 71 Ewalds og Wessels Gravsten. — S. 72 Konsistoriegaarden bag Universitetets Hovedbygning.	

Ved Helliggeist	76
S. 75 Helligaandskirken set fra Niels Hemmingsensgade. — S. 77 Springvandet paa Gammel Torv. — S. 78 Strøget set mod Vimmelskiftet. — S. 79 Strøget ved Helligaandskirken. — S. 81 Helligaandskirkens Gavl mod Val-kendorfs-gade. — S. 82 Vimmelskiftet set fra Nygade.	
Omkring Nicolai	85
S. 85 Huse ved Hjørnet mellem Bremerholm og Asylgade. — S. 86 Admiral-gade set fra Hjørnet af Fortunstræde. — S. 87 Lille Kongensgade set mod Nicolai Plads. — S. 88 Nedrevne Huse i Lille Kongensgade. — S. 91 Admiral-gade og Nicolai Taarn. — S. 93 Vingaardsstræde. — S. 94 Admiralgade. — S. 95 Nicolaigade. — S. 97 Holmensgade, nu nedrevet. — S. 98 Kompagni-stræde.	
Langs Kanalerne	101
S. 101 Frederiksholms Kanal med Christian IV's Bryghus. — S. 102—103 Gamle Huse i Nyhavn. — S. 105 Hjørnet af Knabrostræde og Magstræde. — S. 106 Holmens Bro. — S. 107 Ved Stranden. — S. 109 Tøjhusets Trappe-taarn, set fra Bibliotekshaven. — S. 110 Gaard i Hestgardekasernen. — S. 111 Materialgaarden i Vestervoldgade, delvis nedrevet. — S. 113 Udsigt fra Tøj-husets Taarn over Frederiksholms Kanal. — S. 114 Materialgaarden set fra Tøjhusbroen.	
Om Promenader	117
S. 117 Herkulespavillonen i Kongens Have, bygget af Harsdorff. — S. 119 Frederiksberg Slots Terrasse. — S. 120 Esplanadens Pavillon. — S. 121 Bazar-anlægget ved Toldbodporten. — S. 122 Væksthusene i Haveselskabets Have. — S. 123 Østre Side af Frederiksberg Slot. — S. 125 „Diana“ i Botanisk Have. — S. 126 Ludvigsminde i Allégade. — S. 128 Rokokovase paa Portalen til Frede-riksberg Have.	

Omslagstegning:
„Hesten“ paa Kongens Nytorv.

FORORD

EN Arkitekturtegnning af Axel Nygaard er altid inspirerende. Den forklarer Bygningsværket til Bunds, afdækker ofte skjulte Skønheder og hensætter Sujettet i en Tilstand af Glæde og Renhed. Altsaa er det saare svært at ledsage Nygaards Rids med et Akkompagnement af Ord. Egentlig overflødigt. Han er en stor Kunstner, en tydelig og aandfuld Tolk af Byer og Gader, af Huse og Træer.

Faar man til Opgave ikke blot at levere Tekst til en enkelt Tegning, men til en hel Samling af Axel Nygaards københavnske Billeder, og disse oven i Købet for største Partens Vedkommende er sat paa Papiret under Vandringer paa Kryds og tværs, da bliver Skribentens Hverv yderlig risikabelt. Den skrivende Mands Arbejde skulde ogsaa gerne have en Streg og i hvert Fald følge en Linie.

Én Ting var sikker: Axel Nygaards bedste Tegninger fra det gamle København burde samles og udgives i Bogform. Det skyldte man Kunstneren og hans store Kres af Beundrere. Og det skyldte man den By, hvis svindende Skønhed han har dyrket og fattet som ingen anden i vor Tid. Da Axel Nygaard venligt foreslog mig et Samarbejde, sagde jeg derfor ja og Tak til;

det var mig kært at træde i hans Tjeneste. Men jeg gjorde ogsaa Nygaard og mig selv klart, at mine forbindende Tekststykker klogeligt maatte afholde sig fra direkte at kommentere de gengivne Tegninger. Jeg har andet Steds (i en Indledning til den lille Bog „Danske Arkitekturtegninger af Axel Nygaard“, 1943) søgt at give en kort Analyse af Kunstnerens Stil og Syn. I foreliggende Bog laa det mig nærmest at supplere Nygaard og at tjene København — som han — ved at skrive om Byen paa min egen Maade. De fordringsløse Kapitler meddeler æstetiske Omrids og lidt Stadspsykologi.

Udvalget af Tegninger maatte bringes i en Slags Orden. De lod sig dele i Grupper, der ikke saa meget bestemmes af historiske Skel som af Milieuforskelle. Axel Nygaard har støttet denne Plan ved — efter mit Ønske — at øge sin Samling af ældre Tegninger med en Række nye og smukke Blade, gjort specielt til denne Publikation. Det tilkom da mig at anstille Betragtninger over de illustrerede Partier af Hovedstaden. Følgelig har jeg gjort det. Nogle af disse Stykker til Nygaardske Tegninger har tidligere været offentliggjort i „Politiken“.

CHRISTIAN ELLING

OM AT SE EN BY

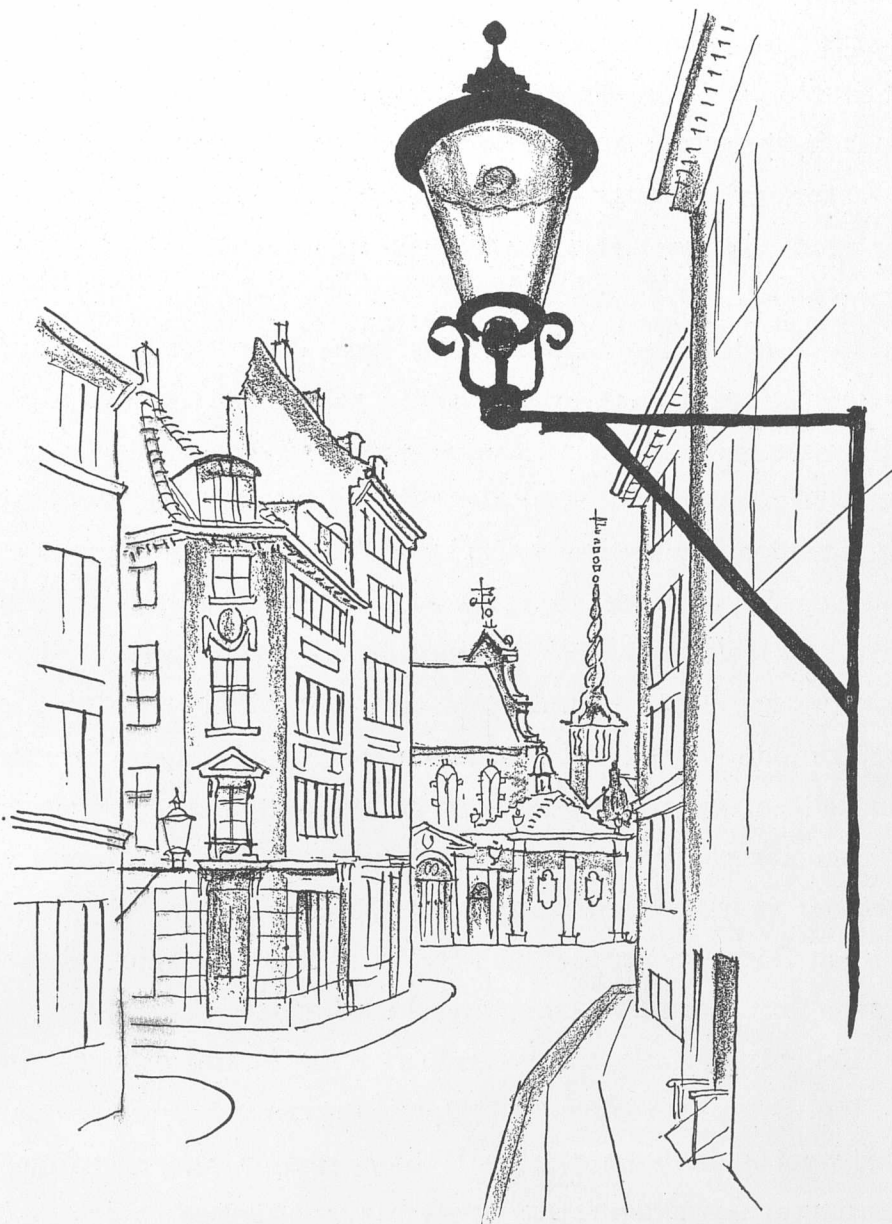
ALLE vi, der til daglig færdes i København, ser jo kun Byen i Brudstykker. Det kan ikke være anderledes. Vor Gerning medfører, at vi — Aar ud og Aar ind — mest færdes i samme Kvarterer og ad faste Ruter; Byen udenom kender vi ofte kun daarligt. Men selv inden for de Partier, der er vor daglige Verden, opfatter vi kun Bybilledet pletvis. Det er ikke nødvendigt nøjere at forklare Grunden hertil. Københavneren, der daglig haster til og fra sit Arbejde, maa jo blive nærsynet. Hans Evne til at fastholde Indtryk svækkes, naar samme Billeder stadig føres forbi hans Øjne. Selv naar han gaar, bevæger han sig som paa Skinner — i jævn Fart, mekanisk ledet frem mod det kendte Maal. Han lader Husenes Façader bag sig som to smalle Billedbaand, der glider ham forbi. Blikket hæves ikke, han gaar i et langt lavt Rum. Første Sal eksisterer kun sjældent,

de øvrige Stokværker normalt slet ikke. Nede i sin Zone aflæser han Façadernes Billedflader med Sindsro; mange Led, maa-ske de fleste, springes over, nogle erkendes i Sløvhed. Kun sjældent indfinder sig det lille Ryk i Sindet, et Chok, der fremkaldes af en Oplevelse og avler et frisk Synsindtryk: en Façade springer frem, man oplever den. Det sker nok mest, naar Façaden er bygget om eller pyntet op, d. v. s. naar den er blevet en anden.

Hvad her er antydet, gælder „Færdselisen“ paa Fortovet, paa hans trygge daglige Bane. Gaar han over Gadekryds og aabne befærdede Pladser, indfinder Agtpaagivenheden sig, men dens Maal er jo ikke Façadernes Liv, men Færdselens. Synsindtrykket bliver nu en flimrende Mosaik af Brudstykker, ikke som før en fortløbende Billedrække i glidende Strøm. Og de Chok, der kan indfinde sig paa disse Steder, befordrer selvsagt ikke den synsmæssige Tilegnelse af Bybilledet.

At skaffe sig en gyldig Opfattelse af et Bybillede vil sige: at kunne se det som en Helhed sammensat af Helheder, plastiske og rumlige. For at kunne se saaledes, maa Beskueren vækkes til Besindelse. Han skal ikke „anlægge nye Synspunkter“ paa det tilvante, thi han har egentlig aldrig „set“ — han skal prøve paa overhovedet at faa et Synspunkt, prøve paa „at se“. Han maa vaske Øjnene.

Alle Mennesker kender den Oplevelse, der ligger i pludselig at se noget tilvant springe frem i ny Belysning. Vel i mange Tilfælde er en saadan Opdagelse betinget af en „unormal“ sjælelig Disposition hos Vedkommende. Mennesker, der selv er blevet „nye“, kan se paa en ny Maade. Forelskede Folk kan tale med derom. Der vil hos en opflammet Yngling være stor Til-

Admiralgade, set mod Holmens Kirke.

bøjelighed til at betragte — ikke blot det Hus, i hvilket den Elskede bor, men hele Nabolagets Arkitektur med opmærksomt Blik og aabent Sind. Senere hen, paa Affærens fremskredne Stadier, vil den saaledes paaskønnede Bygningskunst muligvis bevare associative Værdier, der sikrer den fortsat Opmærksomhed. Mange jævne graa og gule Huse i København har pludselig faaet en ny Eksistens og glimrende Farver paa denne Maade. 1912: „her bor Victoria!“. 1924 ff.: „her boede Victoria —“. Adskillige Københavnerne har i deres Sværmetid formodentlig ogsaa lært at værdsætte ellers oversete offentlige Mindesmærker. Jeg tør saaledes kalde mig en Kender af den engelske Kirkes Arkitektur, der gik op for mig i Tidernes Morgen og siden har bevaret en sælsom Charme i mine Øjne.

Dog, det er jo ikke blot „Skred“ i vort Følelsesliv, der pludselig kan fremkalde frisk Modtagelighed for Indtryk af Byen omkring os. Ogsaa fænomenale ydre Virkninger kan give os det fornødne Chok. Et Tordenvejrs Lysvirkninger formaar pludselig at aabne vort Blik for en arkitektonisk Gruppering, et Gadeperspektiv, en Kuppels Silhouet. I Lynets Skær fornemmer vi med ét, at Kuppelen er som en svulmende Frugt, eller at Gaden borer sig ind i Byens Masse som hulet ud med skarpe Snit. For første Gang maaske erkender vi da Gaden som en Helhed. Vel alle har erfaret, at Byer forandres totalt om Natten. Bygninger bliver mægtige, de sprænger deres normale Eksistens og danner sig en ny. Hvilken er mon „den egentlige?“ For mange Aar siden rejste jeg i Vestsjælland med en betydelig dansk Middelalderarkæolog. Det var paa en „Herredsrejse“, som Nationalmuseets Kirke-Ekspeditioner kaldes. Om Dagen havde Udrykningsholdet gennemgaaet Landsbykirken, omtrent

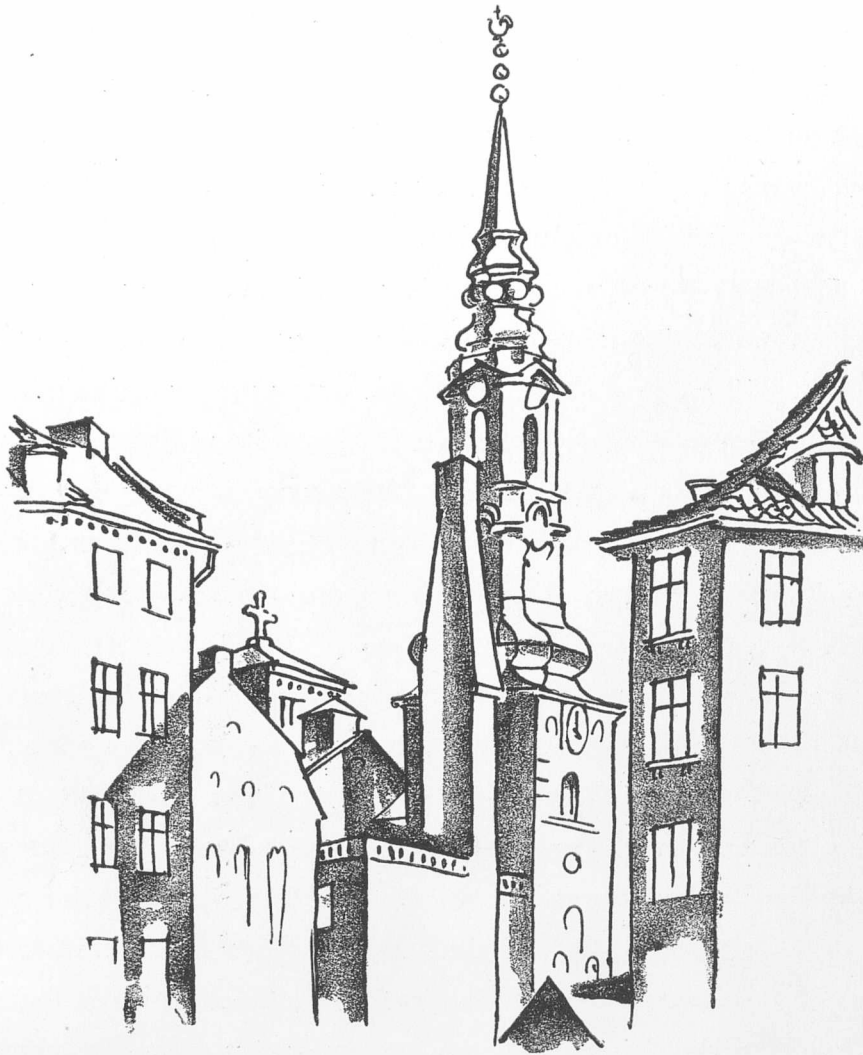
Sten for Sten, klappet paa Pudsen, skrabet i Fugerne, maalt Stenstørrelser og Skiftehøjder — kort sagt: „skilt Kirken ad“ i Haab om at kunne sætte den sammen igen bagefter. Vi var ikke meget imponerede af det Gudshus. „Det er jo et Skravl“, sagde Chefen, „kun til fem Øre i Fattigblokken“ — og gik saa til Middag med sit Følge. Om Aftenen sent spadserede vi Tur veltilfredse og stille i Sindet — Bygningen var indpakket —, kom saa ind paa Kirkegaarden, og hvor mægtig var nu ikke den lille Landsbykirke! Taarnet tykt og trodsigt, Tagryggen højtrest, Trappegavlene steg til Vejrs i Maaneskæret med brede Fjed. Men herom staar der intet i „Danmarks Kirker“, udgivet af Nationalmuseet. Vi, der var med, ved bedre Besked. Sølleslev Kirke har i vore Øjne Rang fremfor Herredets andre. Mens den maalttes, saas den ikke; nu er den erkendt — og husket.

Alle pludselige Skift i Belysningen kan ryste Betragteren af Byen ud af hans Dvale — overhovedet alle ydre Situationer, der betegner markerede Overgange fra én Tilstand til en anden. Den Vandrende faar et lille Stød, et „Varsko“ — og han ser mere opmærksomt, d. e. mere uhildet end vanligt. Det kan være en Sne-Effekt, der tjener som „Vækker“. Jeg gik en Vinterdag gennem Kronprinsessegade. Kørebane og Fortove var blæst rene og tørre, Gadeprospektet vilde virke ganske normalt, hvis ikke Frostsneen havde faaet Lov til at blive liggende ovenpaa Gitterpavillonernes Tage og Stenpillernes Hoveder — og kun dér. Nu traadte disse Arkitekturlid frem i en ny og uvant Tilstandsform, de faldt ikke sammen med Husfaçadernes Helhedstone og Stofkarakter, gik ikke op i det kendte haarde Gadebillede, men var pludselig blevet „distingverede“. De havde

faaet Akcenter. Jeg kunde tænke mig, at en og anden Vandrer i Kronprinsessegade har hæftet sig ved denne frappante Virkning og fra en Tagttagelse af de lysende hvide Snepuder var blevet ledet over til at erkende Pavillonrækkens Arkitektur som saadan for første Gang — og dermed Gaden som Totalitet.

En svovlgul Aftenhimmel kan pludselig gøre en Silhouet nærværende, et Brandskær har mangan Gang gjort et Bybillede magisk i Øjeblikket; senere kan der ligge som en Afglans over det Sted, en Tone, der særtegner det for lange Tider. Husene har faaet Ansigter. Det er vel ikke blot, fordi vi i Erindringen forbinder Gensynet med en uhyggelig Stemning, men ogsaa fordi Bygningerne nu lever i en anden Belysning, der er væsensforskellig fra „den fænomenale“, i hvilken de første Gang eksisterede for os. De „fødtes“ i rødt, „genopstaar“ i Kontrastens graa. Ogsaa derfor fornemmer vi gerne Gensynet som „tragisk“. Men vigtigst er det: vi genser dog. De psykologiske Aarsager hertil er ofte meget komplicerede — associative Værdier af følelsesmæssig Art og artistiske Værdier kan arbejde sammen saa intimt, at de ikke lader sig udrede fra hverandre, i hvert Fald ikke af Lægmænd paa dette Omraade.

Et kongeligt Festoptog kører gennem den illuminerede Bredgade en Sensommernat: talrige uvante Indtryk stormer ind paa den følsomme Beskuer. Royalismen flammer op, og man er nationalt bevæget. Gaden er belyst paa en ny Maade, mere diffust, mere blødt i Skæret, med Lyskilderne anderledes placeret end vanligt. Gadens Rum vider sig ud, Grænserne svømmer i denne blide Clairobscurbelysning. Kørebanen er belagt med Grus; Hovslagene lyder dæmpet, akkompagneret af Ridetøjernes sagte Knirken og en svag Metallyd af Sab-

St. Petri Kirkes Spir.

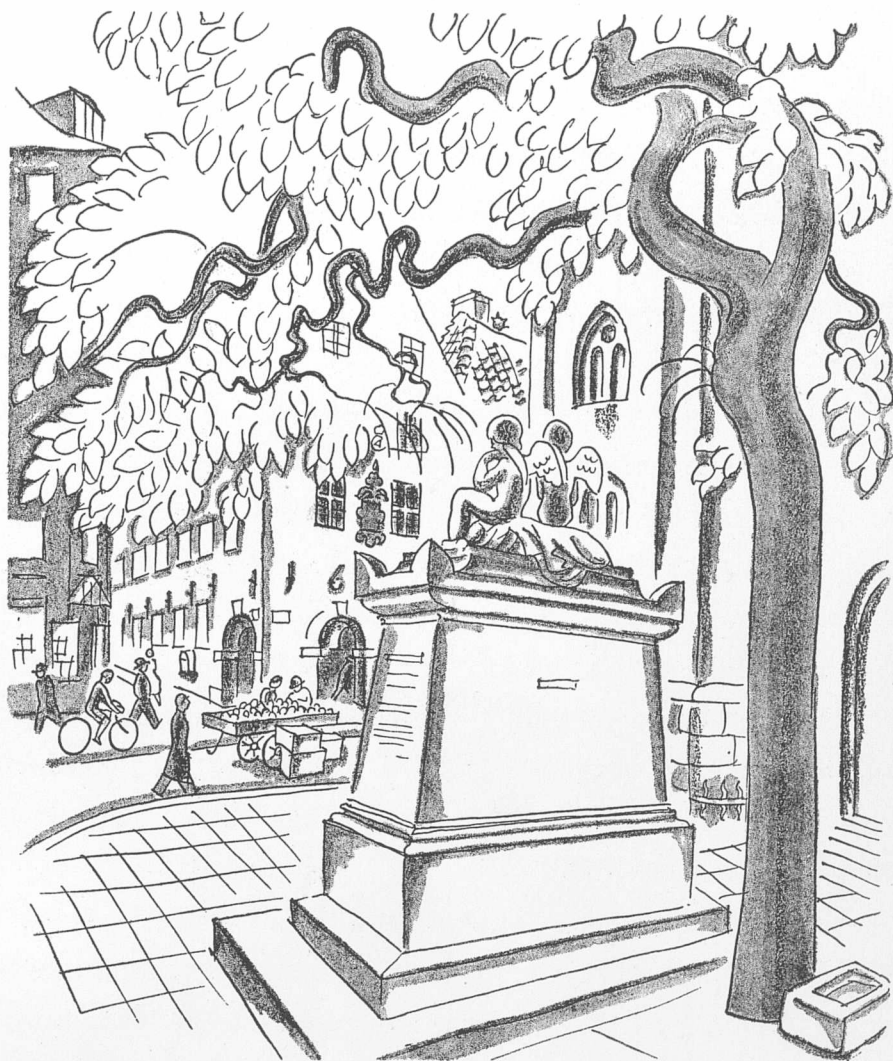
lerne, halvkvalt i Kappernes tykke Folder. Lydbilledet faar en Mildhed i samme Tone som Belysningen. Gaderummet bliver en Sal omkring fine uvirkelige Væsener, der har god Plads og bevæger sig sagte og hurtigt. Ikke mindst Kortègens hastigt glidende Bevægelse gennem Rummet gør det stort. De sorte

Heste og de røde Dragter gaar forbi En som en Farveklang, der er en Aabenbaring. Bredgade har pludselig faaet en ny Eksistens — for en Nat —, er ikke blot blevet større og anderledes dimensioneret (den ses udfoldet i Bredden), men er blevet totalt forandret i vor Opfattelse.

Dagen efter er Fortryllelsen hævet. Men stundom i Skumringen, naar en kongelig Vogn lister sig gennem Gaden, begynder det stille at kogle i Erindringen, det svundne Billede anes svagt, glimtvis. Gaden betragtes med ny Forundring. Og saa bliver man atter det, der kaldes nærværende. Nogle faa Mennesker havde opfattet Bredgade i en ny Tilværelsesform, nogle flere havde overhovedet for første Gang opfattet Gaden som en Helhed.

Ogsaa paa mange andre Maader kan Brudstykker af et tilvant Bybillede pludselig blive gjort aktive, gøre sig gældende i Menneskers Øjne. Det er tilstrækkeligt rent bogstaveligt at skifte Synspunkt, rykkes over paa et andet Stade. Den, der en sjælden Gang sejler paa Kanalerne i Christianshavn, eller omkring Slotsholmen, ved af Erfaring, at forslidte Arkitekturprospekter faar friske og rene Træk, naar de saaledes tilegnes ud fra et andet Niveau. Ogsaa her forskydes Proportionerne. Husene bliver nye. Med den gamle toetages Omnibus og Sporvogn mistede Københavneren et Vehikel, der førte ham ind i en nu forsvunden Hovedstad. En hel By er gaaet til Grunde, anden Sals København.

Vor Tids Motorfolk har vundet et nyt Københavnsbillede til Erstatning — i Særdeleshed de Trafikanter, der overskrider Færdselshastighedens lovlige Grænse. De har erobret en Serie „Bevægelsesrum“, gennemtrukket Storbyen med „Tun-

Wessels og Ewalds Mindesmærke ved Trinitatis Kirke.

neler“, der ligger flimrende, langtudspundne i Dagens Lys, lukkede, uendeligt oprullede i Nattens skiftende Lys og Mørke. Et Bybillede hinsides „det virkelige“, det konstante, afsætter sig i Sindet — lige saa hastigt tilegnet som afblændet. Kun en

vis Fornemmelse, ofte meget stærk, af Stræk, Retningsbestemthed, rumlige Sammenhænge i Bylegemet kan leve videre.

De her flygtigt nævnte Eksempler paa Nyorientering i det tilvante Bybillede har det tilfælles, at Resultaterne er tilfældigt og ofte ubevidst indvundne — ogsaa det, at de kun sjældent er af varig Karakter. Men der kan jo ogsaa gøres et bevidst Arbejde paa at tilegne sig en Opfattelse af Byen som en kunstnerisk Helhed.

Vi savner ikke Ciceroner i København, i hvert Fald ikke i „vor gamle Hovedstad“. I Almindelighed tør man dog vist hævde, at denne Guidelitteratur smager lovlige meget af Topografi. De mange Enkeltværker er løst hængte sammen, en Sum af Monumenter og Aarstal forelægges Læseren til Udpluk og Eftertælling. Der er nogen Lighed mellem Ekskursionsfloeraer og disse Førere, der dog naturligvis ytrer sig med klangfuldere Mæle og mere energisk Diktion end de floristiske Haandbøger. Men lærde Skrifter faar ikke Folk til at opfatte København som et Kunstværk og et levende Samfund.

Det skulde dog i alt Fald være muligt at bruge slige historisk-topografiske Kompendier som en første Hjælp. Læseren der vil uddanne sig til Kender af Byen, maatte jo netop kunne hente Vækkere i disse Arsenaler af Fakta, kunne ruste sig her til den bevidste Nyorientering i Byen, der just blev omtalt. Det er indlysende, at ethvert Hus, der kan fortælle Beskueren en Historie (i videre Forstand), fremhæves derved, faar Farver midt i hele den graa Flok. Naar man ved, at en berømt Digter, maaske Ens Yndlingsforfatter, har boet i et nærmere bestemt Hus, vækkes Opmærksomheden jo for dettes Udseende. Døren ind til Bygningsværket aabnes maaske paa Klem. Deroppe skrev

H. C. Andersen „Prinsessen paa Ærten“. „Herregud, hvor beskedent boede ikke den store Mand! Det er for Resten en smuk Gavlkvist“. Og her døde Weyse: „Det slørede Lys mellem Træerne i Kongens Have har nok glædet ham, den kære Sjæl, vel ogsaa Gadens Fred — egentlig en fornem Gade med kønne Huse!“ En og anden Herosdyrker har nok kastet et Blik ind i

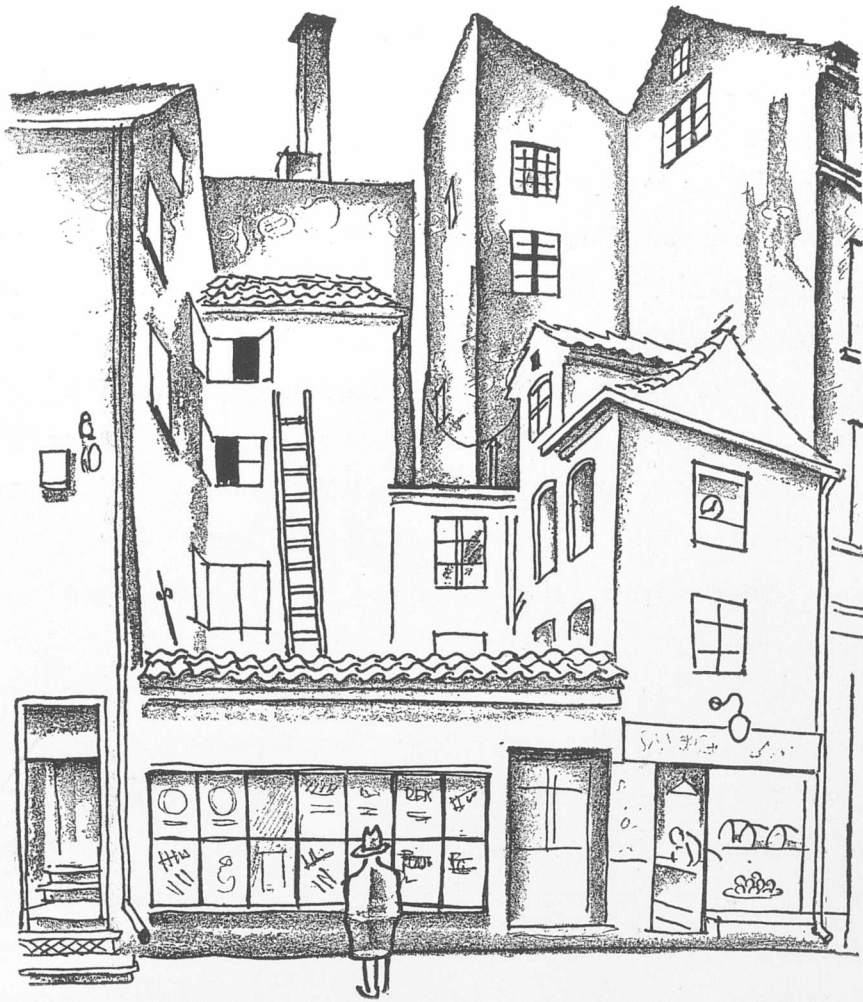
Store Kannikestræde med Regensen og Rundetaarn.

den prægtige Vestibule hos „Baltica“ i Bredgade og fulgt Trap-
pens elegante Kurver i Bevidstheden om, at den gamle Berns-
torff residerede her i mange Aar og selv har bygget Palæet.

De store Afdødes Skygger rejser sig foran mangt et Hus
og faar den belæste Mand til at se — ikke blot Spøgelset, men
ogsaa dets Bolig. Det kan tilføjes i Parentes, at adskillige Huse
i København har gjort uberettiget Parade med illustre Aander.
Struensee, den Fredløse, har hærget flere Ejendomme end man
skøtter om at opregne. For Tiden smykker hans Navn rent bog-
staveligt to Huse i den indre By, saa vidt vides uden skellig
Grund. Men begge Bygninger er i øvrigt smukke Værker fra
det 18. Aarhundrede; her er det altsaa Arkitekturen, der har
fostret „Aanden“.

Ogsaa navnkundige Begivenheder kan give en Bygning
Glans og Façaden Slagkraft. „Bag disse Vinduer spiste Oehlen-
schläger og Steffens Bøf og drak Rødvin“ etc. Men det er rigtig-
nok yderst tvivlsomt, om slige historiske Minder og sentimen-
tale Anekdoter i nævneværdigt Omfang kan fremme Køben-
havnernes Tilegnelse af deres By.

Større Betydning som Vækkere har naturligvis Bygnin-
gernes kunsthistoriske Egenværdier. Det er jo netop med disse,
der fortrinsvis opereres i „Førerne“. Metoden er unægtelig og-
saa pædagogisk set baade mere renfærdig og mere effektiv;
men ikke destomindre maa ogsaa den betegnes som risikabel.
Et Værk af en berømt eller populær Arkitekt vil naturligvis let
kunne fastholde Opmærksomheden, naar den en Gang er vakt.
For mangfoldige Mennesker er saaledes Harsdorffs Hus paa
Kongens Nytorv en „Klassiker“, som saadan altid sikker paa
Paaskønnelse. Christian IV.s gloriøse Navn har kastet Glans

En Gruppe gamle Huse i Raadhusstræde.

over de mange Bygninger, han som Bygherre har opført, ogsaa over adskillige, som han ikke er ansvarlig for. Mastekranen paa Nyholm (fra 1748) gøres ofte til hans Værk; ogsaa her er det Bygningen selv, det stolte Hus ved Havnen, der skaber Manden, „Navnet“ — det er Værdien, der søger sin Fader; den mest passende blandt de kendte Muligheder udlægges som saa-

dan uden Betænkelighed — to populære Begreber falder i hinandens Arme. Altsaa Temaet „Struensees Hus“ varieret. Men normalt er det Autors Navn, der gør Huset aktuelt, gør det til en Realitet i Folks Bevidsthed. Ogsaa Værker af Thurah og C. F. Hansen — selv udenfor de monumentale Bygningers Kreds — formaar at fastholde Beskuerens Blik, naar „Navnet“ øver sin Trolddom; det faar hans Skridt til at standse, hans Øjne til at se. Og naar jeg her tillader mig at nævne, at den Gamél'ske Gaard i Bredgade vistnok maa betragtes som et Værk af Jørgen Hansen Koch og den berømte Schinkel i Forening, gør jeg mig Haab om, at en og anden Langelinjegænger i Fremtiden vil skænke den noble Façade et velvilligt Blik — og saa maaske først opdage, at Huset udmærket kan trives uden „Navnet“.

Det er klart, at Fremhævelse af enkelte tidsbestemte Hus-typer hører til de værdifuldeste Fænomener i Cicerone-Litteraturen, thi Eneren er et Led i en Sum, de mange Eksemplarer af samme Type kan konstituere en Helhed. Man kan bygge Gader og Torve, ja hele Kvarterer af dem. Og her rører vi ved det vigtigste Problem i hele denne Sag: Spørgsmaalet om de isolerede Enheders Værdi contra Gruppedannelsernes, Helhedernes. Det farlige ved den gængse Cicerone-Metode ligger jo deri, at Enkeltværkerne fremhæves, et for et — og derfor let vedbliver med at være Enkeltværker. Historikeren hænger Etiketter paa Husene, snart læser man: „en Harsdorff'er“ snart: „karakteristisk for 1745“, saa: „bemærk den antike Gesims!“ Der burde hellere lyde en Røst fra oven: „Vil De gaa ud af Plænen, Sir!“ — den midaldrende Gentlemans Raab oppe fra sit Vindue til den arkitekturstuderende Mr. Pecksniff (i „Mar-

tin Chuzzlewit“). Thi saadanne Oplysninger tjener Stillæren og den arkitektoniske Typelære, men ikke den Sag: at se en By. Huset gøres til et Eksempel, en lille Lektie, „derfra og dertil“.

Alligevel — i et Begynderkursus, en elementær Undervisning i den Idræt: at opfatte et Bybillede bevidst som en kunstnerisk Helhed, lader det sig nok gøre at gribe Sagen an med Detailler. Den træge Opfattelses Maskineri maa smøres, vi bør først lære overhovedet „at lægge Mærke“. Ligesom i Børnehaven er Beskæftigelsesmomentet det vigtigste, Lysten maa vækkes til selvstændig Syssel. Farvede Kugler og smaa grønne Vandkander falder let i vore Hænder, ægger Fantasien og

Harsdorffs Hus paa Kongens Nytorv.

ansporer vor uskyldige Trang til at virke. Derfor gør det ikke noget, at vi begynder den „alvorlige“ Tilegnelse af København som Kunstværk med at lege lidt — med Navne og Tal, med Anekdoter, Stil, Raritetsværdier og „Minder“. Men det er jo rigtignok sundest at forlade denne Beskæftigelse i Tide. Ellers løber man Fare for ikke at kunne se Byen for lutter Huse og ikke at kunne glæde sig over Husene som levende Organismer. Det kan være skæbnesvangert ideligt at blive fastholdt i tête-à-tête med Bygninger. Man bliver saa let kunstnerisk asocial af det. Maaske kan det sagte ogsaa udtrykkes saaledes, at et Menneskes Forhold til en Bys Arkitektur er sundest og naturligst, naar det har en „polygam“ Karakter. Han gennemlever saa stor en Part af Mangfoldigheden, som han kan overkomme — let, i Forbigaaende, i Serier — og skaanes for den „monogame“ Elskers faste Sæt af Jalousikomplekser.

Netop: i Forbigaaende. Thi for ret at kunne optage Byen i sig maa Københavneren være i stadig Bevægelse — med aabne Øjne. En Vandrer, der lærer undervejs, læser Façaderækkernes lange Monologer i flydende Sammenhæng og føler Gadernes og Torvenes Rum aabne og lukke sig, som han gaar frem. Ikke for mange Stands undervejs, ingen nærsynet Granskning af Dørkarme og Indskrifter. Blikket helst stadig paa Jagt efter Sammenhænge, Husene skal kobles sammen, Skulder mod Skulder, Façaderne blot opfattes som Udsnit af én lang Væg, der begrænser en Blok. Det er vigtigt „at gaa om Hjørnet“. Her er en hurtig Stedkending paa sin Plads. Thi ved Sammenstødet af to Flader under en ret Vinkel holder én Verden op og en anden begynder. Husrækkens Væg, hvis Plan man strøg forbi, røber sig nu som en Overflade, der dækker en Kubus. Man fort-

„Hørups Port“ til Kongens Have og Pavillonerne i Kronprinsessegade.

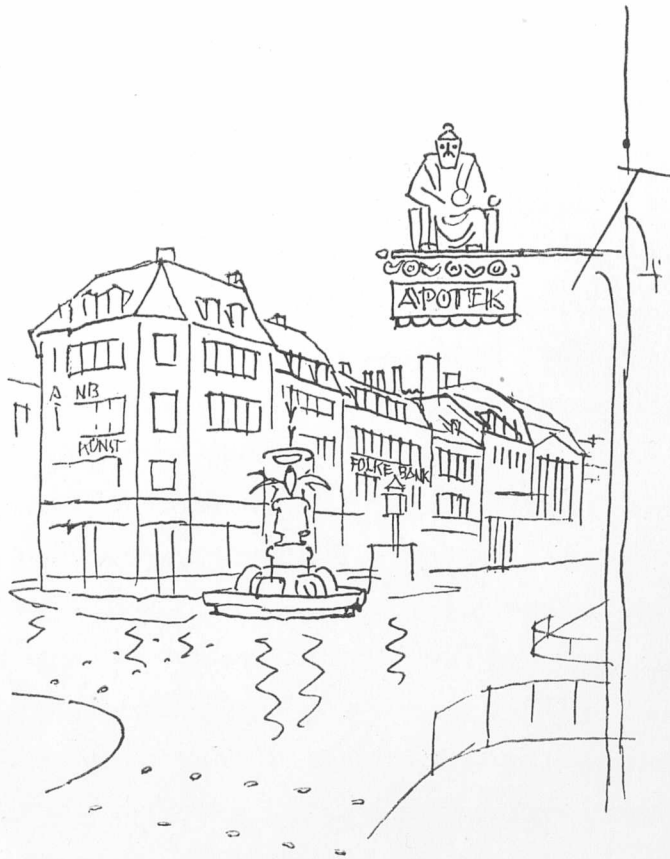
sætter Spillet om Hjørnet med en ny Flade. I Øjeblikket har man fornummet en rumlig Udvidelse, fanget et nyt Perspektiv ind i den Sum af Blokke og Rum, som kaldes en By.

Det kan lyde meget kønt. Men giver nu en saadan Tilegnelsesproces øget Udbytte i Form af Skønhedsindtryk? Maaske

vil nogle Læsere udfra Erindringer om daglige Vandringer i Gammelholm-Kvarteret eller paa Nørrebro stille sig skeptisk over for et saadant Synspunkts Berettigelse. Dertil kan vel svares, at Façadernes Sprog naturligvis altid vil høres. Men ikke destomindre er der stedse en vis Egenværdis i et klart og regulært formet Gaderum, uanset Husfronternes større eller mindre individuelle Skønheder — en Egenværdis, der ofte overses.

I hvert Fald forrige Slægtled havde ingen Smag for det regulære Gadeprospekt indrammet af lige høje Etagehuse. Man fandt det monotont, trist — rent principielt betragtet. Siden Empirens Dage har kun de Gader været „interessante“ og „kunstneriske“, der var uregelmæssige, altsaa „maleriske“. Af den Grund har „moderne“ Byer som Milano — Empirens og Stendhals Milano — og Torino — Barokkens og Holbergs Torino — altid været deklaserede i alle artistisk følende Turisters Øjne; Vesuv og Golfen reddede Napoli fra samme Skæbne.

Men det storartede moderne Karrébyggeri i København skulde dog nu være i Stand til at lære Hovedstadsbeboerne, at det regulære Gadeprospekt kan besidde Skønhedsværdier som saadant. Maaske vil netop den moderne Københavner lettest kunne faa aabnet sine Øjne for disse rent formale Værdier i Bybilledet ved at gøre en Udflugt til et nyt Kvarter i Byens Udkant, som han ikke er daglig fortrolig med. Og gøre Udflugten med det ene Formaal at finde god Kunst, By-Kunst — store Rum, rene Linjer. Maaske vil en saadan Rejsefærd ind i en ny Verden, der følelsesmæssigt staar ham nær og ikke er belemret med „Historier“, gøre ham mere modtagelig for de tilsvarende Værdier i den gamle Bys Verden. Han vil med andre Ord blive tvunget til „at se abstrakt“ — stort og direkte.

Amagertorv med Storkepringvandet.

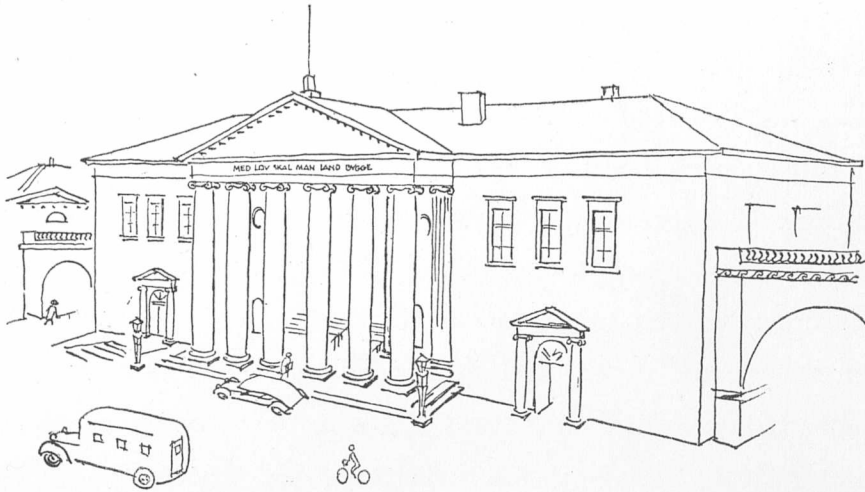
I saa Fald maa Barokkens og Klassicismens fornemme København efterhaanden kunne lukke sig op for ham.

En saadan Synsmaade er sund og stærk. Jeg holder ogsaa for, at den er nødvendig. Men naturligvis finder man ikke alle Sandheder gennem Æstetikens skarpeste Kikkert. Byen lever jo dog og har længe gjort det. De varierende Former for Liv fremkalder uhaandgribelige, men ofte meget tydelige Skift i Kvarterernes Atmosfære. Arkitekturens Tale kan meget vel modsiges af Beboernes Ytringer. Milieuernes vekslende Spil i

Københavns Hverdag er maaske den allervigtigste Oplevelse. Den skærper baade Kærligheden til Hovedstaden og Indsigten i dens Rigdom. Den haarde og gjaldende Munterhed ved et Hjørne paa Vesterbro faar Hjertet til at hoppe, man opdager Skilte med Kulører og graa Gavle, en Stump Gardin ud ad et Vindue — og finder alting smukt. En Række sukrede Villaer med artige Haver i Sundbyerne har en bedaarende Tristhed, Middelstandens noble Søndagstone. Fabriksgadernes barske Heroisme under Brandgavle og vældige Skorstene. Diplomatkvarterets noli me tangere, ingen Butiker, kun et enkelt „fransk Strygeri“ i Kælderen. Frihavnen — den har en Slags Eksterritorialitetsret og mærkes deraf, baade dens Huse og Mennesker. Thorvald Bindesbølls „Restaurant Capella“ ligger som et Raadhus Østen for Solen og Vesten for Maanen. Pakhuse er altid løfterige og ofte smukke, Kraner uimodstaaelige. Og samtlige Mennesker derude synes at være paa Træk. Som alle historieløse Steder er dette Omraade fuldt af Optimisme.

Det er vist — vil man rigtig se København er det ikke nok at bruge Øjnene og Hjernen, man maa fatte den med hele Kroppen.

BAG DOMHUSET

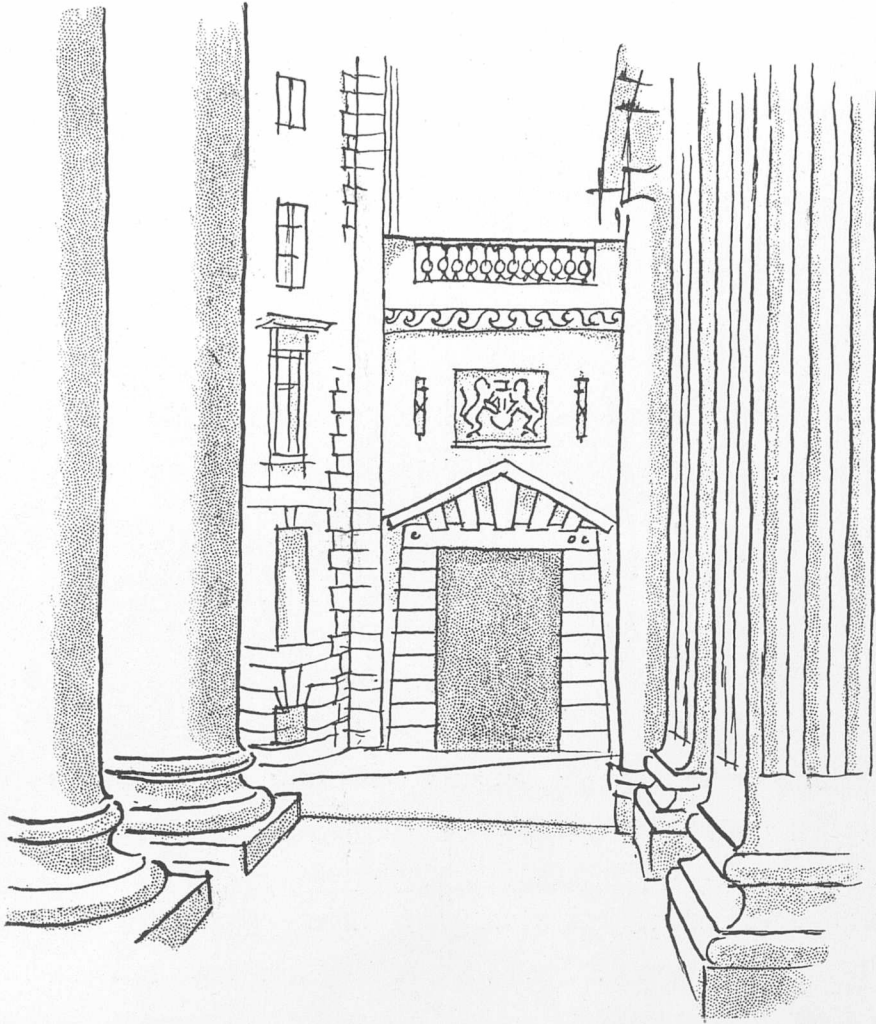
DEN Part af København, der blev genopbygget efter den store Ildebrand 1795, er en meget renlig og regelret By. Gaderne blev mere rummeligt tilskaarne, nogle nye Pladser opstod og alle Gadehjørner skulde „brækkes“ eller afrundes. Selve de nye Huse blev gerne større eller rejste sig højere. Skulder ved Skulder samler de sig til regulære Gadevægge. Ogsaa Façaderne blev udrensede, meget simpelt leddelte og indbyrdes sammenbundne med flugtende Gesimser og Vinduesrækker. Saaledes var i det mindste Idealet — de akademiske Arkitekters Ideal. Thi det blev Kunstakademiets Bygningsskole og dens Lærere, der gav Tonen an. Arkitekter og Murermestre bøjedede sig villigt under Disciplinen. Aldrig, hverken før eller senere, har det borgerlige Husbyggeri i København arbejdet i saa sikker en Takt og hævdet sig med saa fornem en Ro som i de første Tiaar efter 1800.

Naar vi i vore Dage gaar i hin Tids Kvarterer, der lykkeligtvis for en stor Del er velbevarede, føler vi nok et dvælende Behag derved. Der er en Fred, en kvægende Tysthed i disse Gadebilleder, der gør os godt. Vi gør os ikke Regnskab for Detaljer, vi hverken maaler eller vurderer, naar vi gaar vor Gang, men vi sanser en Atmosfære af Tryghed. Det forbeholdne i Husenes Udtryk beroliger os, Blikket glider uantastet hen over Façaderne, ingen Afsløringer forulemper Passanten, han skaaner for Insulter og Skraal. Og alle de graa og graahvide Toner dulmer Synet og maaske ogsaa Sindet som den fugtige Regnvejrstaae.

Frederik VI's graa København er jo rigtignok meget borgerligt og lavmælt — som vi alle er det. Deraf vor Hjemfølelse i dets Gader. Napoleonstidens heroiske Stil, den store Gestus har kun sjælden faaet Raaderum herhjemme. Inde paa Akademiet tegnede Bygmestrene ganske vist ideale Projekter af umaadeligt Omfang. Dengang, i Embedsvældets Tid, var den offentlige Civilbygning Arkitektens kæreste Opgave. Den gav bedre Lejlighed til paa Papiret at fantasere over Oldtidens mægtige Bygningsværker. Ruinerne inspirerer — Arkitekten kan genopbygge uden Hemninger.

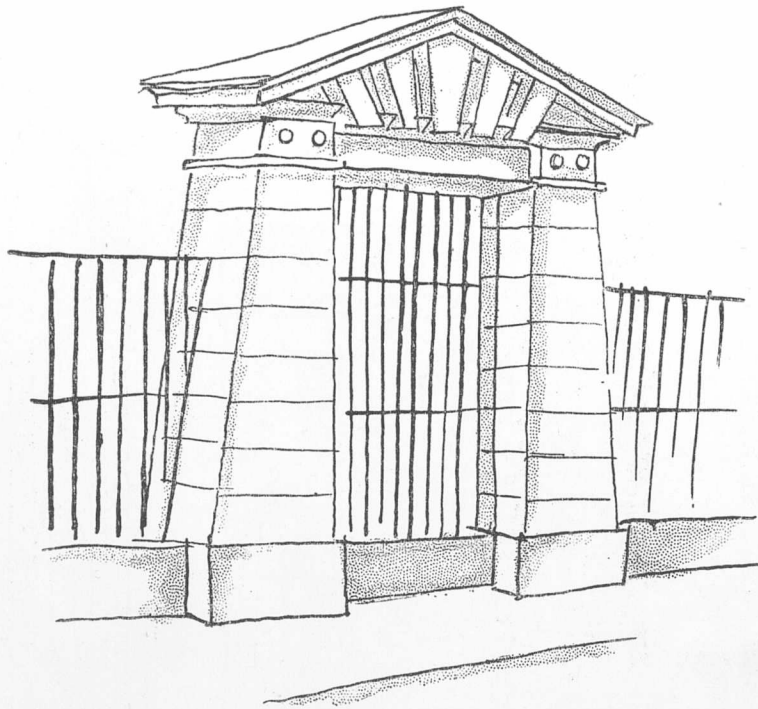
I det nye København, der rejser sig efter 1795, findes kun én Bygningsgruppe, der er monumental i den omtalte Forstand. Det er det gamle Raad- og Domhus paa Nytorv i Forbindelse med Arrestbygningen. Ud mod Torvet, i Domhusets Tempelfaçade, hersker „klassisk“ Ro, men i den snævre Slutterigade mellem Rettens Hus og Fængslet gør de dunkle Kræfter sig frie.

Københavns gamle Raadhus, der laa mellem Gammel- og

Portal ved Domhuset før den forringedes ved Ombygning.

Nytorv, var blevet ødelagt i den store Ildebrand. Fornuftigt nok opgav Myndighederne at genopbygge det paa samme Sted. Grunden blev frilagt og de to Torve sammensmeltet til én Plads. Til det nye Raadhus fandt man en egnet Grund paa det ligeledes nedbrændte Vajsenhus' Tomt. Det blev overdraget C. F. Hansen at give Tegningen til Nybygningen, der ikke mere blot

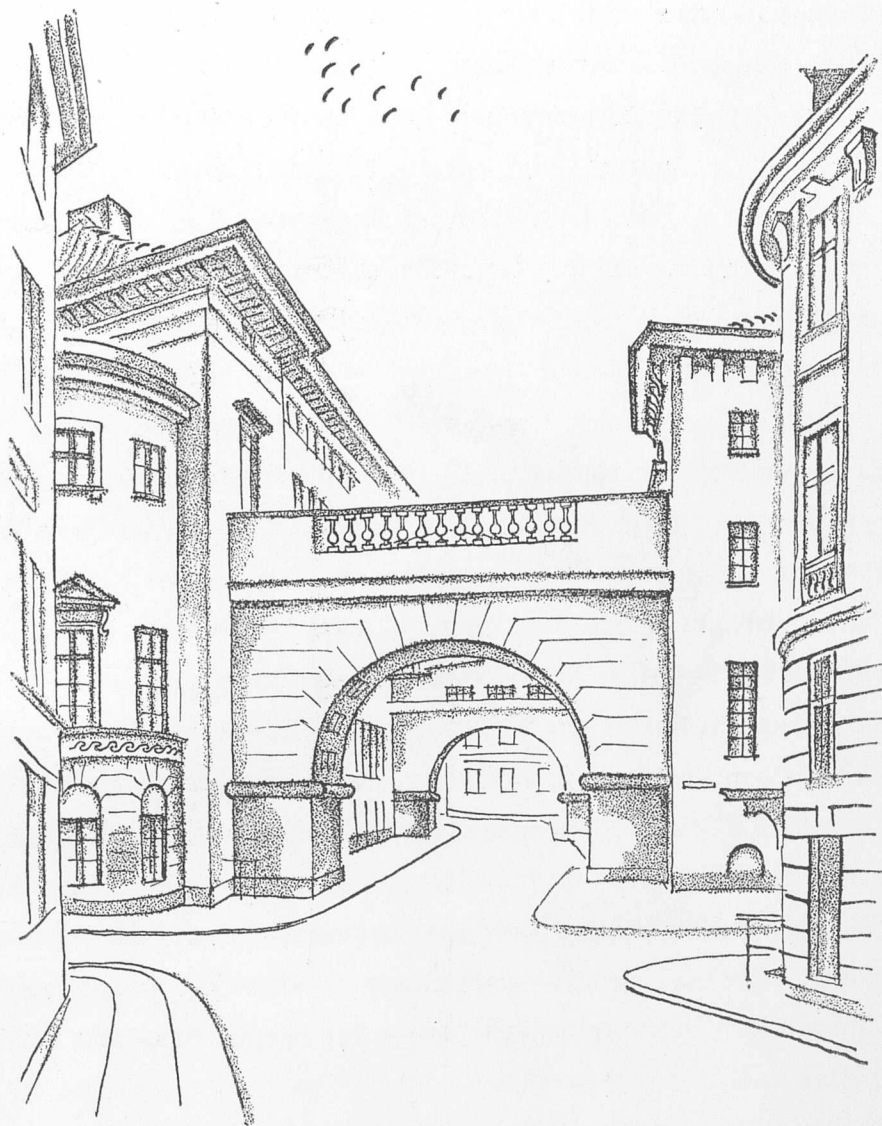

Portal i Hestemøllestræde. Det karakterløse Gitter ikke oprindeligt.

skulde være Bystyrets Hus, men ogsaa tjene som „Justitspalads“, bl. a. rumme den af Struensee oprettede „Landsoversamt Hof- og Stadsret“, der hidtil havde fjælet sig i et beskedent Hus paa Østergade. Endelig skulde Hansen kombinere Raad- og Domhuset med en Fængselsbygning, netop beliggende paa Stadens gamle Arresthus' Grund i Slutterigaden. Hansen byggede sit Kompleks mellem 1803 og 1816.

Den korte og snævre Slutterigade er spændt inde mellem to Husfronter, Domhusets Sidefaçade og Arresthusets Hovedfaçade. Den første er, naturligt nok, ikke meget virksom — uden Indgang, med en Række Blændbuer i nedre Stokværk. Som Helhed indifferent, typisk „afsides“. Desmere foretag-

som er Façaden overfor. Der findes næppe det Menneske med Øjne i Hovedet og lidt Gejst i Kroppen, der har kunnet betragte dette Fængsel uden at føle Uro derved. Husets Præg er saa skræmmende og dystert, at det tiltvinger sig Opmærksomhed og Respekt. Og man kan umuligt knibe uden om det

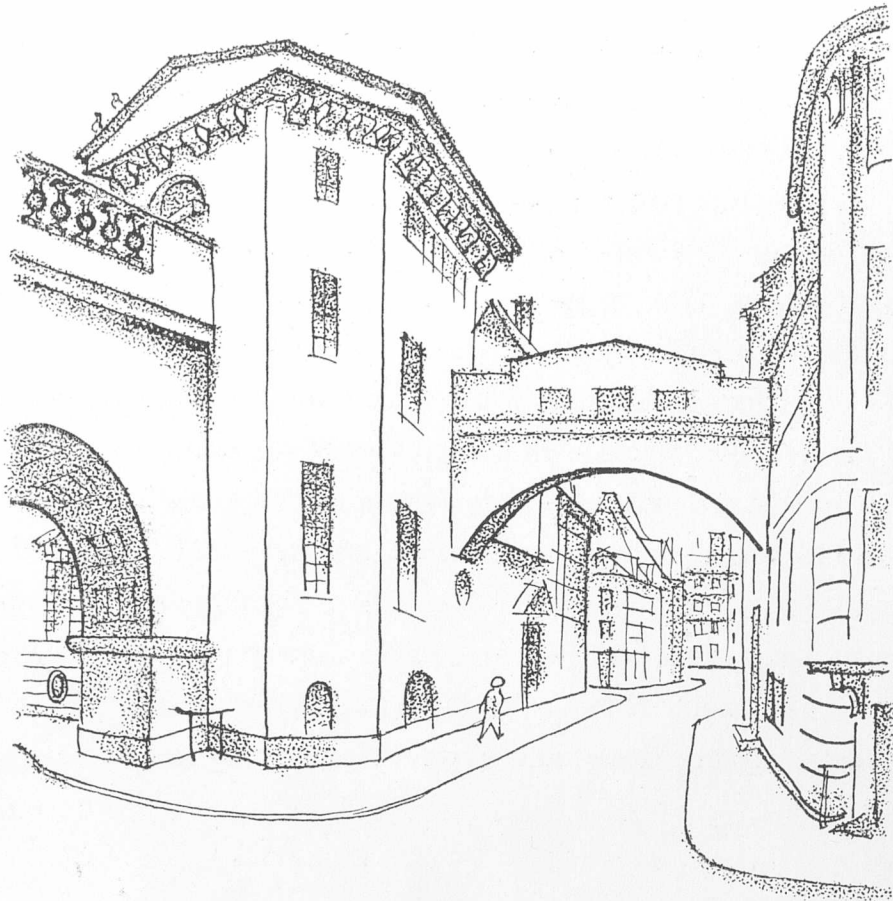

Slutterigade set fra Lavendelstræde.

i den smalle Gade. Begrebet „Fængsel“ er fortolket med Fynd og Klem. Murenes Masse synes uigennemtrængelig, med et uendeligt Perspektiv bagud. I nedre Stokværk styrkes den yderligere ved Opmuring af svære Kvadre; ogsaa den pragtfulde Portals tykke Søjler er ombundne med massive Kvaderbaand. De lave halvrunde Gavle over den nederste Række af Cellevinduer ligner tilskaarne Brudstykker af Møllesten.

Denne uhørt stærke Façade kommer til at virke saa voldsomt, fordi den parret med sin fredeligere Genbo — selv er lukket inde. En Bue, der forbinder Domhuset med Fængselet, stænger Slutterigade for hver Ende. Gaden bliver som en Gaard, en indre Passage mellem Sidemure. Gennem de tunge Buer lades vi ind i det farlige Rum — og ud igen, en alvorlig Erfaring rigere. Hansen har benyttet dette Arkademotiv med næsten diabolisk Mesterskab. Slige Arkader, der forbinder samhörige Bygningsfløje, kendte vi jo godt i Forvejen, Christiansborgs Løngange er et Eksempel. Men her ved Arresthuset har de faaet Form som Led i en bevidst malerisk Helhed. De betyder noget særegent — og det fortæller de: i Gangen oven over Buen føres Fangerne fra Tribunalet til Cellen; og Buen selv løfter sig som tvunget ind til Fængselets Forgaard. Hvor beregnende C. F. Hansen arbejder, ser vi bl. a. deraf, at „Broerne“ udadtil, mod Byen, viser et festligt Balusterrækværk foroven (af den Slags, der ofte indfældes i borgerlige Husfaçader), men kun indadtil viser den lukkede Gang, der vækker triste Associationer. Den hele Arkitekturgruppe er meget dramatisk. Og italiensk inspireret.

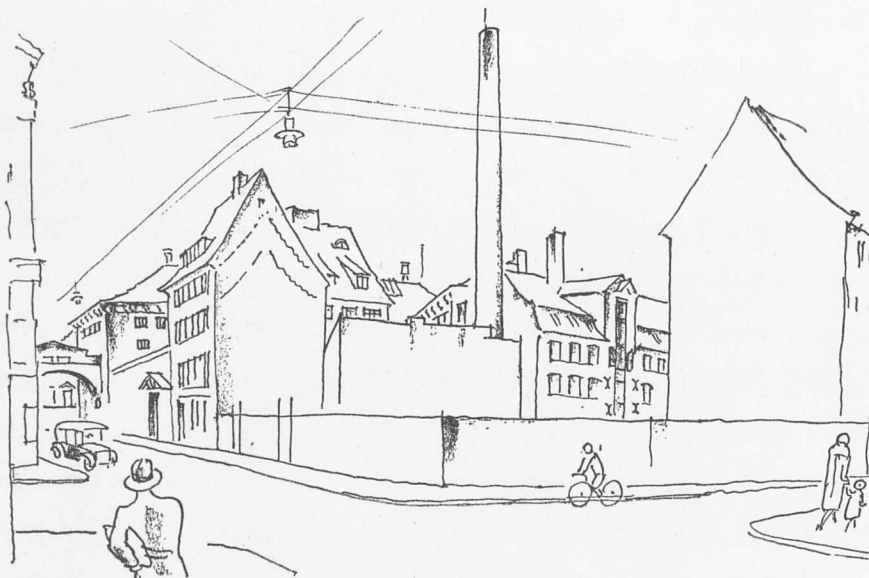
Partiet som Helhed er betinget af det barokke Italiens Arkitektur og beslægtet med dets mest typiske Gadebillede. Ti-

„Sukkenes Bro“ (nu nedrevet) i Hestemøllestræde.

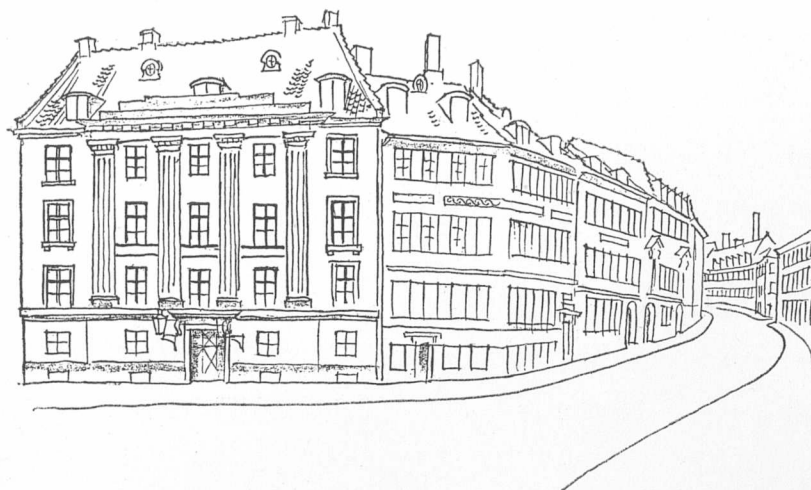
dens mange Romafarere har genkendt Træk af deres forjættede By i Slutterigade, blandt dem Martinus Rørbye, der malede den som et „romersk Prospekt“ i Empirens København, et hjemligt Sidestykke til Roeds Billede af Bargello-Paladsets Fængselsgaard i Firenze. Og hvem har ikke faaet Mindelser om „Sukkenes Bro“ i Venedig ved at se den nu fjernede Bro paa Billedet ovenfor? Det er hverken ukaldet eller billigt at gøre denne Sammenligning, højst sandsynligt har den virkelig været blandt Arkitektens Forbilleder.

Set fra Lavendelstræde tegner Slutterigades Munding sig mellem to halvrunde Bygningslegemer — Domhusets Hjørne i Hestemøllestræde og Lavendelstrædes Hjørnehus skraat overfor. Et prægtigt Motiv — de to Cylinderflader faar Genklang i Portbuerne. Det sidstnævnte Hjørnehus, der ogsaa er opført efter Branden 1795 og pyntet med Balustre under Beletagens Vinduer, er den borgerlige Bys nærmeste Forpost til denne Side uden for „Rædselens Porte“. Da Fængslet nærmede sig sin Fuldendelse, flyttede Etatsraad Georg Nicolaus Nissen ind i Lavendelstrædehuset — hvis Hjørnefaçade i øvrigt har en egen blid, meget individuel Charme. Det skete 1813; han boede her til 1819. Etatsraaden var ikke uden Forbindelse med Justitsen overfor, thi han fungerede som Censor ved de politiske Blade. Men hans Kone tilhørte rigtignok en anden Verden end den omkring Hestemøllestræde. Hun var Mozarts Enke.

Hustomt og Byggeplads ved Hestemøllestræde.

FRA VESTERGADE

NAAR en Gade kan gøres til Hovedfigur i et Skuespil, maa den have et meget kendt og markeret Ansigt. Vestergade har haft et saadant udpræget Scenetække. Den optræder i to Komedier med stor Bravur, i Holbergs „Ellevte Juni“ (1723) og i Overskous „Østergade og Vestergade“ (1828). Dens vigtigste Karaktertræk er afmalet i disse Skuespil, der staar som Mærkepæle ved hver Ende af dens levende Historie gennem 100 Aar. For begge Dramatikere er Vestergade det mest uforfalskede Stykke København, det muntre og drøje København i Sammendrag. Her har den brede Borgerlighed til Huse. Men der er rigtignok store Nuanceforskelle mellem Holbergs og Overskous Vestergade — lige saa store som mellem Barokkens farverige Bindingsværkshuse og Senklassicismens kølige graa Façader. Og medens Satirikeren lader de københavnske Labaner, Ynglen fra Kipper og Baggaarde, triumfere over det Fjols, der var kommet ind med Posten Klokken fire, lægger

Hyggemoralisten et mildt Aftenskær over de brave Folk i de smaa Butiker. Saa indholdsrig var Gaden, en glimrende Skueplads for baade det frække og det hjertelige Københavneri.

Mange Gader i den gamle Hovedstad var præget af Erhverv, som Bryggernes Nørregade, andre af deres Genboskab til fine Bygninger, saasom Ved Stranden over for Christiansborg og Bredgade ved Amalienborg. Vestergade fik Karakter i Kraft af sin strategiske Position, jævnsides med Frederiksberggade var den Indfaldsvejen fra Vesterport til Bykernen. Men medens det førstnævnte Strøg, der gik lige lukt paa, gjorde sig lidt fornemt, faldt Vestergade mere i det solide. Ligesom i selve Rom. Den midterste Gade af de tre, der straaledede ud fra Piazza del Popolo, sigtede mod Kapitolium, den var Corso og Triumfvej; men Strada del Babuino („Baviangaden“) til venstre for den borede sig straks ind i det folkerige Kvarter med de mange Herberger, hvor fremmede fandt sig hjemme.

Folk, der kom agende gennem Vesterport og ind paa Halm-torvet, skraaede over i Vestergade for at stalde op, søge Logis og gaa til Bords. Her var Herbergernes Gade, Værtshuse af alle Kategorier fra „det gode borgerlige“ nedad gennem Slyn-gelstuer til Ølkældre og gemene Beværtninger. Ind imellem Gæstgivergaardene laa Hørkramboder. Og bag Husene til Gaden, især paa Nordsiden, strakte sig dybe Gaarde med Stalde, Vognskure og Pakrum. Fragtmænds og Kuskes Raab har rumlet under Porthvælvne, Forpagternes Piske knaldet og Hannerne galet — det hele Leben i en Os af Mask og Gødsel og Tørverøg.

Hvad det store aarlige Sommermarked betød for Roko-koens Venedig, var Terminsdagen i Juni for Barokkens Kø-

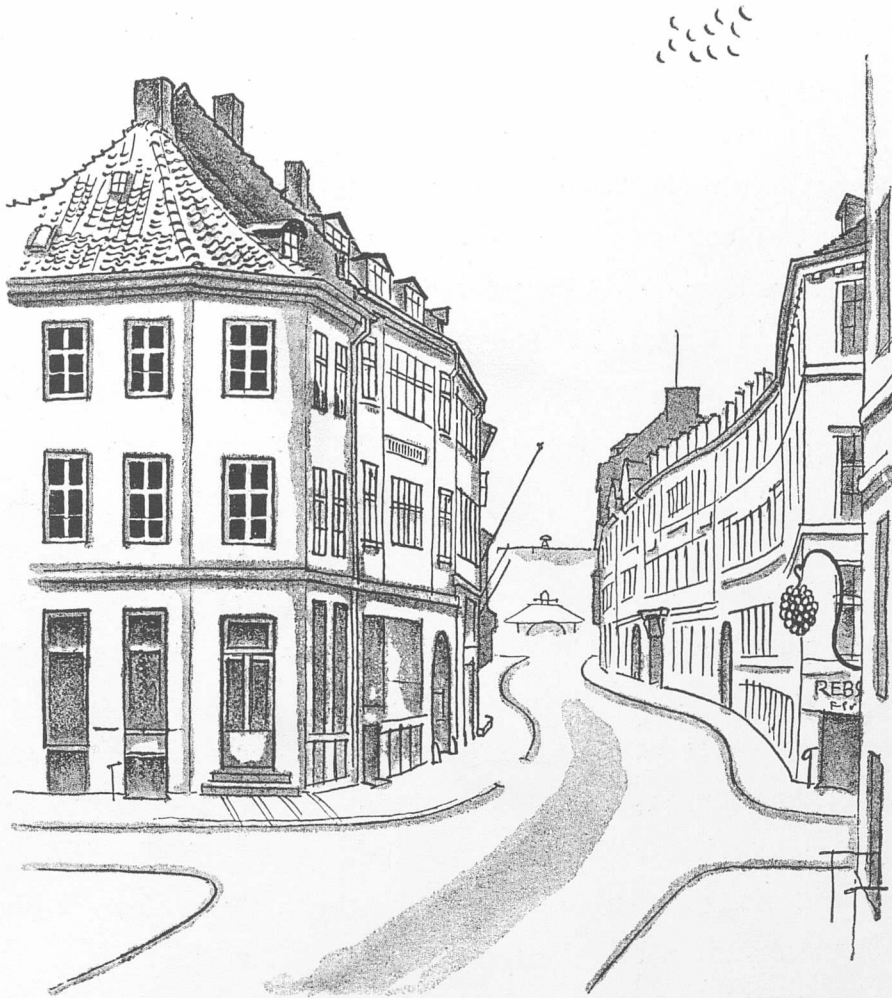
Vestergade set mod Gammeltorv.

benhavn. Velstaaende Proprietærer og andre holdne Folk „ude fra Gaardene“ kom i Mængde dragende til Hovedstaden, hvor de havde Penge anbragt, skulde inddrive Renter og gøre Forretninger. Terminsgæsternes Optog blev suget gennem Vesterport ind i Vestergade. Herberg og Stald aabnede sig for dem; der blev dækket op og redt Senge i de vante Stuer. Men i Krogene stod Bondefangere og Skøger paa Lur efter de Halvbe-farne. „En Fremmed“, der straks ved Porten attrapperes af Svindleren Skyldenborg (i „Ellevte Juni“), kender sit Kompas: „Jeg vilde for min Part vove mig at gaa fra De tre Hjør-

ter lige til Toldboden Mutters alene“. Uden at ryste paa Haanden trækker han den lige Linje mellem Københavns to vigtigste Indgangsdøre, Vesterport og Toldbodløbet — med deres vigtigste Værtshuse: „Tre Hjorter“ og „Toldbod Vinhus“.

Men andre Gæster var mindre sikker i Papirerne; Passagen gennem Vestergade syntes fuld af Fristelser. Man kunde løbe paa „en af Madame Duus' Stadsmøer“, de slemme Skøger, „der gaar og krydser paa unge Karle efter Sædvane“, og ligesom Henrik i „Det lykkelige Skibbrud“ faar en Invitation: „Vær saa god at besøge mig; vi kommer at bo i Rosen“. Ogsaa Knapnæring og Vinkanden bød sig frem, for ikke at tale om Vester-Paradis paa Hjørnet af Vestergade og Volden, det liderlige Spille- og Horehus, „Veneris Boder langs Volden“, hvor Studenstrup blev ynkelig klædt af under Tilsyn af Værten Jacob Christophersen. Var han blot blevet i Tre Hjorter, skønt Skælmen Henrik forsikrede, „at der er saa uroligt“. Det gamle, vidtløftige Vestergade staar saa levende for vort Blik i Holbergs impressionistiske Skitser — nogle Profiler, et Par Farvestænk og en rask Skravering.

Mere end Holbergs brillante Rids er ikke bevaret af Frederik IV's Vestergade. Den blev totalt ødelagt i Ildebranden i 1728. Ogsaa Senbarokkens og Rokokoens Gade, der rejste sig af Asken, blev hærgnet til Grunden i den næste store Ildsvaade i 1795. Mellem disse Katastrofer fortsatte Vestergade sin Eksistens i de vante Spor. Og midt i denne Periode fandt Ewald sin jordiske Verdens Centrum blandt Gadens Herberger og Kramboder. Han logerede 1769 hos Madam Wormstrup i Skibet, der ligesom Huset af samme Navn paa Christianshavn (nederrevet for nogle Aar siden) og ligesom Noæ Ark i Studiestræde

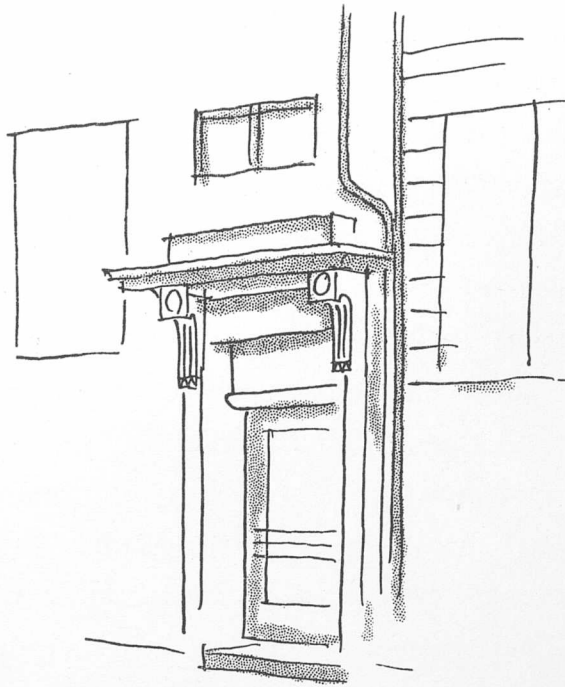

Vestergade set mod Raadhuspladsen.

(Nr. 8), Overskous Barndomshjem, var en ynkelig Rede for Fattige og Udstødte. Ewald havde ogsaa Venner i Gaden, som Vinhandler og Brygger Thomas Wissing i Nr. 7. Og i Brygger Ole Mandix' Gaard, Vestergade 33, fandt han sin Arendse, Bryggerens Steddatter. Arendse Huulegaard blev gift i 1764 med Hørkræmmer Rasmus Riber fra dette Hus. Det blev et

Skæbnested i Poetens By — det bitterlige og larmende og handlende København.

Efter Brandkatastrofen 1795 genopstod Vestergade endnu prægtigere end før. Om dens nye Udseende behøver vi ikke at læse, vi kan tage det ind med Øjet. Thi Gaden er forbavsende velbevaret. Især den nordre Husrække udgør et af de smukkeste Partier i Klassicismens København. Og i den modsatte Façadeflugt har nyere Tids Indgreb dog ikke været saa stærke, at Gadens Helhed er gaaet i Stykker derved. Det vilde sandelig ogsaa have været Skade. Som Interiør betragtet er jo Vestergade af den største Finhed. Slaas der Huller i Muren omkring et Interiør, hvad enten det er et Gaderum eller en Dagligstue, eller smækkes der mægtige og grimme Skilderier op paa Væggene, gaar al Mening og Skønhed fløjten; Interiøret holder op med at eksistere som Kunstværk. Et Værelses største Aktiv er som bekendt en god Form. Vestergades Rumform er fortræffelig. Læser, hvis du ikke vidste det, da se paa Axel Nygaards Tegning! Med sin vanlige sikre Indlevelsessevne har han fanget Gadens Skønhedslinje og fæstnet dens bedaarende langelige Rytme paa Papiret. Denne blide Kurve er Vestergades gamle Eje. Da Husene blev genopført efter Branden, bevarede Arkitekterne dens Melodi. Og de spillede den helt igennem. I Barokkens Façaderækker var der nok mange Improvisationer, høje og lave Huse vekslede, og mange Farver brødes i Billedet. Men i Klassicismen hersker Kammertonen. Vi ser paa vort Perspektiv, at Façaderne ogsaa bindes sammen foroven i Gesimsernes lange, spændte Linje. Det er en Fryd at gaa ind i en saadan helstøbt Gade, føle dens Lukke omkring sig og mærke Draget i den, som man skrider frem.

Dør i Huset Vestergade Nr. 1.

Façaderne er mest graa og hvide, dæmpede i Præget, med sparsomme, dog skarpt formede Detaljer. Man passerer en lang Frise af klassiske Relieffer. Vestergade var rigtignok blevet mere anstandsfuld end før, ligesom de andre Strøg fra Thorvaldsens Tid. Dog, til et Skuestykke, halvt Teater og halvt Museum, kunde den umuligt udarte, saaledes som visse nye Gader gjorde det i Napoleons Paris og i andre Byer fra Empireperioden. Dertil var Københavnerstilen for borgerlig og Gadens gamle Vaner for indgroede. Stedets Aand var fortsat vel ved Magt. Kulørerne, alle Livets smaa Brugsspor, kom Datidens Mennesker med. Madlugten røg atter ud ad Vinduerne, Finkenlen ad Kælderdørene og Hestepærerne i Gaardene. Spillet mellem Forhus og Baghus, mellem de blanke Façader og de

luvslidte Mure „over Gaarden“ gik videre, om end det hele paa et lidt højere Plan end tilforn.

Klassicismen i København var jo en meget renlivet Stil og særdeles stærk. Den raader ikke over mange Enkeltformer, men det er utroligt, hvor meget den faar ud af dem. De samme Motiver anvendes til Stadighed, og dog synes de at bevare den første Prægnings Friskhed. Man forstaar Aarsagen: hver Detalje er god, mange af dem har ogsaa en indlysende arkitektonisk Mening tilligemed den smykkende Egenskab. Og Bygmestrene kendte den Kunst at veje hvert Ornament, før det blev opsat. Stod det isoleret paa sin Flade, kunde det virke med hele Enerens Vægt og faa overraskende Betydning derved i Helheden. Klassicismen var de lapidariske Indskrifters Tid, man dyrkede den knappe Talefigur og det tunge Billede. Periodens Arkitektur værdsatte en kort og fyndig Replik, der slaar og efterlader et Indtryk. Særlig C. F. Hansens Detaljer besad en vældig Kraft. Harsdorffs var nok svagere i Relieffet, men Tydeligheden var ikke mindre, thi han modellerer med stor Prægnans.

I enhver af Københavns Gader fra hin sølvklare Tid omkring 1800 fæstner Øjet sig ved fine Enkeltheder paa Husene, idet Vandreren med Behag skridter Fronterne af. Ogsaa i Vestergade. Axel Nygaards Mesterhaand har opridset en Dør og en Portfløj for os; om ikke før erkender vi nu, hvor herligt disse Ting er gjort. En Dør som den viste (Vestergade Nr. 1) kan føre ind saavel til Konsulens Hjem som til Spækhøkerens Bod. Vi finder Typen overalt i Hovedstaden, varierende i Materiale og Proportioner — stundom er Døren slank, saa undersætsig, naar den aabner sig til en Kælders Dyb — men stedse bevarer den

Vestergade set mod Gammeltorv.

sit Skema og sin klassiske Dyd. Den skarpt profilerede Dækplade hviler paa Knægte (Konsoller), der krummer sig som de hulslebne „Knæ“ i spantbyggede Skibe; Formen er mærket af det gode Haandværk, Knægten er gjort i ét, Stenpladen med dens Klods ovenpaa hviler trygt. Det antike Triglyfmotiv, der er skaaret ind i Krumfladen, viser os saa smukt, hvorledes Klassicismen ogsaa her forstod at gøre sig det hjemligt.

Og den udskaarne Portfløj er et Pragtstykke i den fuld-vægtige Louis-Seize.

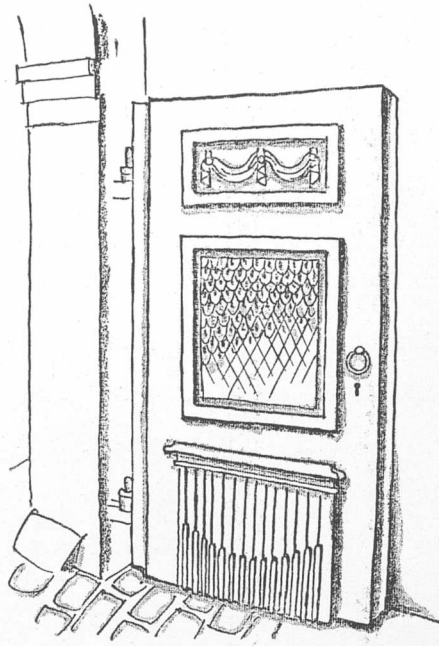
Lad os aabne en af de tunge Porte, der giver Adgang til Gaardene bag Vestergades Façader. Vi har tvunget den op og gaar nu i en kort Tunnel, boret gennem Huset (Nr. 4, G a r v e r g a a r d e n). En Afvisersten staar Vagt i hvert af Portrummets fire Hjørner, de skal beskytte saarbare Kanter mod Vognhjul, men vi føler dem ogsaa som bastante Mærkepæle: herfra og dertil gaar Rummet; skønt kun en Passage har det ogsaa sin egen Ret. Klassicismen ynder at slaa fast og at sætte Grænser. Fra Portens bløde Mørke træder vi ud i et nyt Lys og bemærker i det, at Husets glatte Façade svarer til Bygningsblokke, der er stillet sammen: et Forhus og et Sidehus. De véd det? Utvivlsomt. Det gælder blot om at lade denne Kendsgerning blive en Slags Oplevelse. Kubismens Malere — en Rude, en Scharff — har lært os at fatte Skønheden i de rene Legemer, — et Hus paa Bornholm, et Fyrretræ i Tisvilde. Massivet er skrællet rent, Farven og Lyset og Skyggen forklarer det. Alle-rede Eckersberg, Klassicismens Lærefader hos os, saa Tingenes rene Kerne, han havde rensat sit Syn og fattede gerne det væsentlige. Ogsaa Arkitekterne i hans Tid gik ud fra en ren og simpel Erkendelse af Husenes plastiske Helhed.

„Garvergaarden“ i Vestergade.

Derfor staar vi os ved at blive Kubister, naar vi træder ind i en Gaard fra Frederik VI's Tid, f. Eks. i Vestergade. En „moderne“ Synsvinkel er ogsaa her den historisk frugtbare. Det er sandt nok, at en synsmæssig Tilegnelse af Arkitektur overhovedet kun er fuldt saglig i æstetisk Henseende, naar den tager de abstrakte Værdier i Betragtning; men der er Grader i al Ting. Klassicismen arbejdede ganske bevidst med strenge plastiske og rumlige Forestillinger i Bygningskunsten. Vil vi begribe den, maa vi umage os med at se med Arkitekternes Øjne.

En Baggaard i Bindingsværk med gule Roser etc. op ad Murene er visselig mere umiddelbart vindende end vor graa og smilløse Gaard i Vestergade. Den anses for kedelig, thi ingen maleriske Smaatræk sysselsætter Fantasien og paakalder kære Erindringer fra Sommerferiens Rejser, Barndommens Provins eller fra Charlottenborgs Foraarsudstilling. Og dog — Skønheden er der, men den er fornem. Alene ved S sammenspillet mellem Husenes Flader kommer den til Orde. Alt herinde er saa fast og klart, uden Smykke, men sundt at se paa. Man lægge vel Mærke til Hjørnet mellem Forhuset og Sidehuset, begge af samme Højde. Der, hvor de to Bygningsblokke skulde limes sammen, er der gjort et Skraasnit af Sidelængen, fra øverst til nederst, kun et Laag er blevet tilbage øverst oppe. Under dette staar det indgaaende Hjørne som et skarpkantet Luftrum af Form som en tresidet Prisme. Saaledes kom der Lys og Luft — noksaa kummerligt — til Fag i Gadehusets Bagfaçade. I andre Gaarde, hvor der var bedre Plads, havde man ikke nødig at hugge en Skakt ud i Hjørnet, tværtimod udfyldte man Vinklen mellem de to Husmure med et fremadbuget Parti, som en Apsis. De ovale Spisestuer i Hjørnet til Gaarden hvælvede sig

Gammel Port i Vestergade.

ud, — altsaa en positiv Proces, den skarpe Krog blev proppet til af et spændt konvekst Legeme.

Mange af de københavnske Gaarde fra hin Tid — de forsvinder i hastig Takt — er ypperlig Arkitektur. Bag adskillige stille Façader finder man barske, helt dramatiske Bygningsgrupper. Vor borgerlige Empires Spændvidde er større end den lader ane udadtil i Gaden, stærke Ting dølger sig bag Porte. Man kan godt begynde at søge dem her i Vestergade.

Ogsaa Guldalderens Vestergade har huset en stor Digter, selve Oehlenschläger. Fra 1797 til 1805 logerede han hos Farverenken Mad. Engelke Catharine Møller, født Ørsted, i Huset Nr. 28 (nedrevet 1919). Her skrev han „Guldhornene“, „St. Hansaften-Spil“ og „Aladdin“. Og ved den Tid, da han forlod den brave Mad. Møllers takkelige Værelse, drog hans Ven An-

ders Sandøe Ørsted ind i Ejendommen Nr. 22, hvor han levede og studerede til 1813. Stundom kikkede han over til Farver-enken, der var hans Faster. Sidstnævnte Aar fulgte en tredje genial Yngling Trop ind i Vestergade: Skuespilleren Michael Rosing slog sig ned i Nr. 10 (nu moderne). Saaledes oplevede den bestandig borgerlige Færdselsaare et poetisk Foraar just efter sin arkitektoniske Genopstandelse.

De fine Forhuse maatte gerne agere uvidende om de duft-rige Kælderbutiker og om de vidtløftige Baggaardes Vrimmel af Dyr og drøje Mennesker. I Romantismens og Restaurationens Tid blev mere end én „Sal“ den noble Bolig for Folk af Stand. To aldrende Skønhedsdyrkere, der havde naaet Berømmelsen og havde erhvervet sig Bourgeois'ens Tilbøjeligheder, flyttede ind i den meget lebendige Vestergade. 1836 vendte Oehlenschläger tilbage til sin Ungdoms kendte Strøg og førte Hus gennem fem Aar i Nr. 10, hvor Rosing tidligere havde boet.

Og da P. O. Brøndsted, den første Verdensmand i dansk Arkæologi, 1832 var kommet hjem til Danmark efter mange Aars Rejser i det lærde og elegante Europa og nu blev bundet til København ved sin Udnævnelse til Direktør for den kgl. Mønt- og Medaljesamling og Professor ved Universitetet i klas-sisk Filologi, fandt han en passende Lejlighed i Vestergade 7. Den forvante Gehejme-Legationsraad havde gode Ting i sine Stuer bag den kølige Empire-Façade. Antike Vaser har vel teg-net deres strenge Silhuetter mod Væggenes pompejanske Rødt eller Blaat, udsøgte Bronzer har fanget Blikket. Skjaldens tarve-lige Kammer, i hvilket „Guldhornene“ blev hamret ud, og Epiku-rærens Salon, i hvilken Medaljer og Kaméer blev beundret — det er to kostelige Interiører i Frederik VI's Vestergade. De

Vestergade og Gammel Torvs nordre Husrække.

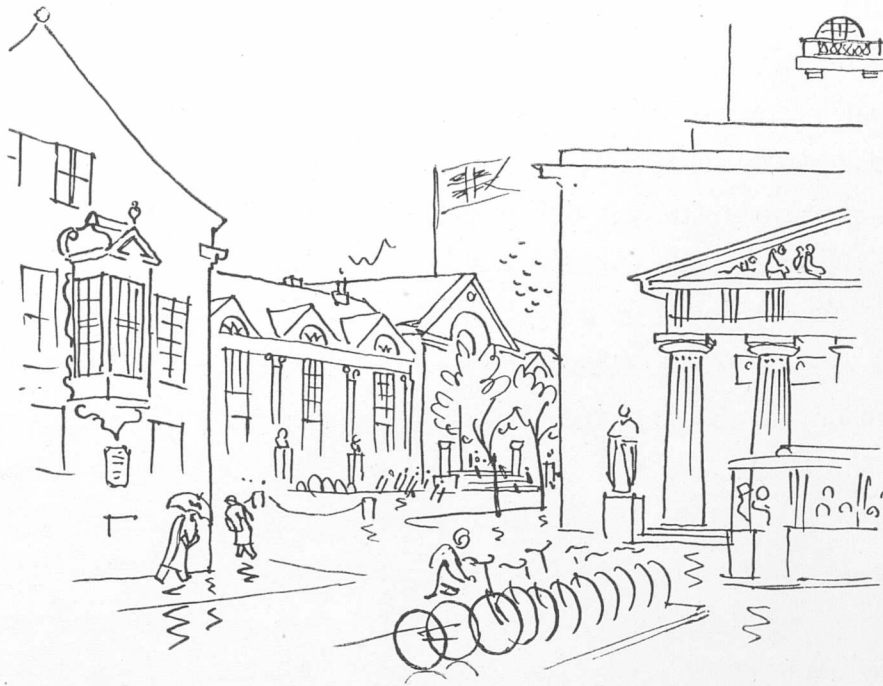
repræsenterede to Stadier i den danske Romantik, det første og det sidste, begge under de klassiske Bygningers Tegn.

De fleste af disse Huse staar endnu. Vi mener, at de har Ret til at leve, fordi de er smukke. Gaden er et Mindesmærke. Men slemme Rygter gaar i Svang. Taler de sandt, ruster vor officielle Vandalisme sig til at lægge Vestergade øde. Det lyder troligt nok. Alle maa dog forstaa, at det fine København er i slette Hænder. Færdselens Rædselsherredømme nærmer sig. Erfaringen viser, at det gerne har daarlige Huse til Følge. Saa sætter man maaske Mindeplader paa deres grimme Fronter med Gravskriften: „Her stod . . .“ eller „Her boede . . .“ De er dog en mager Trøst. Vilde man erindre de store Mænd, maatte man hellere lade deres Huse staa og sige med et berømt Citat: „Hvis du savner et Monument, da se dig om!“ Men i øvrigt — man skal jo ikke frede Vestergades Bygninger, fordi der har boet store Hedengangne i nogle af dem. Vi bør ære dem alene fordi de er god Arkitektur.

Hjørnet af Larsbjørnsstræde og Vestergade.

LATINERKVARTERET

BYDELEN omkring Universitetet er ikke blot præget af Fortidens Arkitektur, Livet i den staar endnu i Pagt med Stedets gamle Historie. Siden Middelalderen har vor Højskole haft sit Hjemsted ved Frue Plads. Den Dag i Dag virker Lærdomssædet som en stille, samlende Kraft i Kvarteret. Selv de, der ikke her har deres daglige Gang, maa kunne fornemme den meget ejendommelige Lokaltone, fremkaldt af Menneskers Færden og Vaner. Det er ikke saa meget Bygningernes Stil i disse Gader, som det er Brugen af dem, der avler hin Atmosfære. Naturligvis — selve Universitetets Hovedhus, dets Biblioteksbygning og den gamle Metropolitanskole fører en Tale, der

umuligt kan misforstaas. Men Façaderne i Store Kannikestræde, Kvarterets Hovedstrøg, ytrer sig jo i borgerlig Lavmælted og adskiller sig ikke synderligt fra Husene i andre gamle Gader, betragtede udefra. De gængse Stilarter er repræsenterede, fra den tidlige Barok til den sildige Klassicisme.

Naar der alligevel udgaar en anden Aand fra disse Huse, skyldes det jo — som nævnt —, at de ganske aabenbart anvendes paa en særlig Maade; nogle af dem ser oven i Købet ud, som om de slet ikke blev brugt til fornuftige Endemaal. Hvor er Butikerne? Og hvorfor har mange af Vinduerne oppe i Etagerne saa dødt et Udseende? Svaret lyder: her studerer Folk. Og de flytter ofte. Studenternes tre Kollegier — Regensen, Borchs og Elers' — er Huse med Læsestuer og Kamre, ikke med Hjem. Der savnes Børn, mange Potteplanter og lignende Inventar. Et Sted finder man dog et Gadespejl, og her bor en Professor. Gennem aabne Vinduer i et andet Hus hører man enten Larm af Service eller indtrængende Lirumlarum af juridisk Natur; her næres altsaa Studenter dels ved smaa Spiseborde og dels omkring Manuduktørens store Bord. Trafiken i Kannikestræde ligner ejheller den i Klareboderne eller i Klosterstræde. Her kommer sjældent Biler og Budcykler, Fodgængerne dominerer, mest unge Mennesker. Stundom passerer et Par raske teologiske Professorer, eller Lærde af andre Fakulteter, de fleste med Dokumentmapper ligesom Sagførere, en enkelt ledsaget af en lille Hund i Snor. Dette er Latinerkvarterets Bredgade, det patriciske Hovedstrøg i den lille Republik ved Frue Plads.

Fiolstræde har Rollen som Stedets Købmagergade, her handles især med Professionernes Brugsartikler, gamle Tryk-

Store Kannikestræde med Elers' Kollegium og Professorgaarden.

sager af alle Arter. Æstetiske Behov tilfredsstilles ogsaa i Butiker med farvelagte Litografier, udrangeret Kobbertøj, malede Kakler, nymodens Tepotter etc. Altsammen den frede-

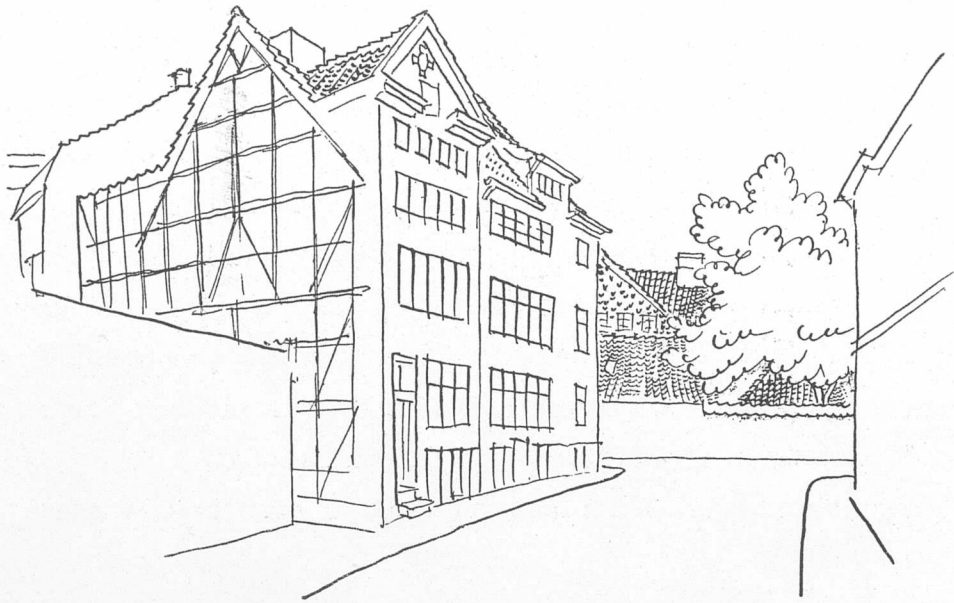
lige lille Handel i en fordringsløs Gade, der er smaaborgerlig som Arkitektur betragtet, men koloreres ganske let af alle de Smaasager, brogede, lidt triste, dog forjættende, der er Bogmenneskers Glæde. Man tilkender Stemningen Hygge, vist især paa Regnvejrsdage i November. Og man udpeger Holbergs Kastanje bag en Havemur. Jo, det er en køn Gade, altid ligesom nedstemt. Dens Charme beror vel paa Mødet mellem Husenes udviskede Façader og det stilfærdige Pusleri i Boderne. Gaden synes den rette Ramme om fredelige Mennesker, der smaa-drømmer. Universitetsbibliotekets Murværk, denne haarde, sildefødte Romantik i gotisk Manér, der uvægerlig fremmaner det kompletterende Billede af en skægget Arkivar med dulmede poetiske Tilbøjeligheder, øger Fiolstrædes Vemod i mine Øjne. De sidste Galocher og Paraplyer i København vil antagelig kunne iagttages i denne Antikvariaternes Gade. Betegnende er det, at man finder en stor Boglade paa hver af det egentlige Latinerkvarters yderste Positioner, nemlig paa Hjørnerne af Kannikestræde og Købmagergade, Fiolstræde og Nørrevold, Dyrkøb og Nørregade.

Omtrent saaledes, som her er skrevet, tegner dette Kvarters jævne Fysiognomi sig for den umiddelbare Betragter. St. Pedersstræde og Studiestræde er at regne som Forstæder, paa Vej ind i andre Milieuer. Det er jo i Hverdagens Gader, at Bydelens sande Væsen skal forstaas, ikke paa det store Torv, selve Frue Plads. Her lyder Højtidens Røst. Imidlertid — vort quartier latin (som man ynder at kalde denne Part af Staden, vel for at betone dens paastaaede aandelige Slægtskab med Anatole France's og Pierre Champions Bydel mellem Quai Malaquais og Sorbonnen) er nu knap saa let at lodde, som det lader

Den gamle Metropolitanskole paa Frue Plads.

til efter et flygtigt Bekendtskab. Netop fordi det er indadvendt, fordi det endnu delvis er reserveret til Brug for anormale Tilværelser. Selv for en Person, der har færdes her i over fem-

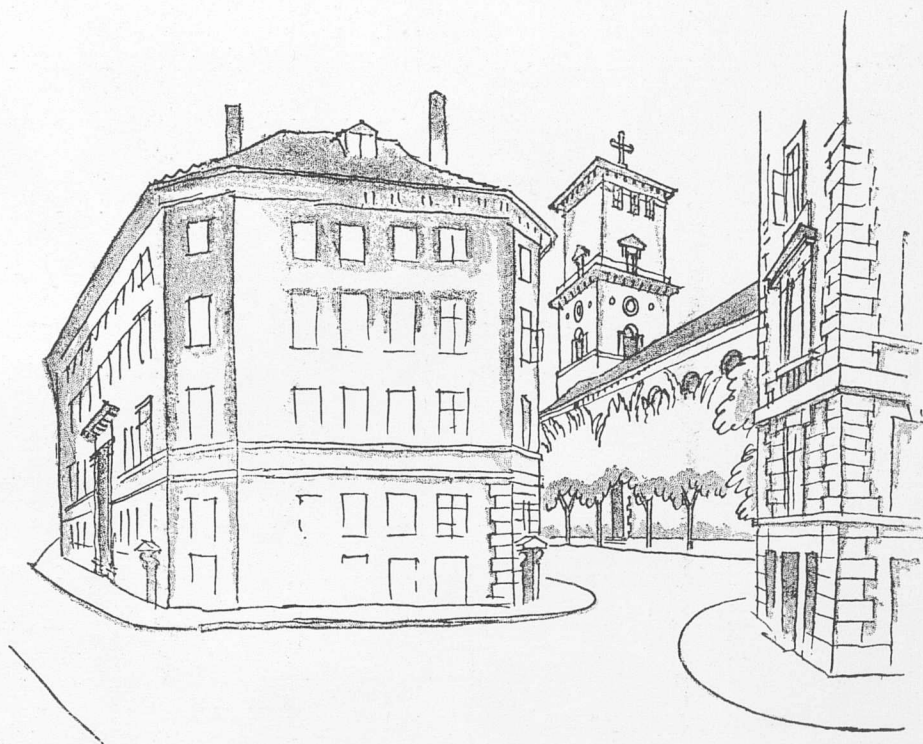

Muren til Professorgaarden i Skindergade, set fra Niels Hemmingsensgade.

ogtyve Aar, har det adskillige utilgængelige Sider. Jeg prøver at aabenbare nogle af Universitetsbyens Mysterier.

Det er mest spændende at nærme sig det gaadefulde Land fra Graabrødretorv. For Enden af den tidligere Trompetergang ser man en ærværdig Havemur i Skindergade. Bagved skimter man Træer og Gavlkvisten paa et gammelt rødt Hus. Spærremure ægger altid Fantasien, hvad findes hinsides? Aabenbart noget sjældent i dette Tilfælde, Beboelser med Haver og Hegn udenom er kostelige og sparsomme Levn i Hovedstadens Kerne. Man maa umage sig om i Store Kannikestræde for at finde Gaadens Løsning, og begive sig gennem Porten til Huset Nr. 11. Det er en Professorresidens fra Midten af det 18. Aarhundrede, den sidste bevarede af en hel Gruppe i dette Nabolag og stadig i sin oprindelige Funktion. Gaarden

er overmaade idyllisk, med en Stump Have i Midten, et teglhængt Udhus op til Spærremuren og stundom Vasketøj paa Snore. I Skuret stod Parykherrernes Vogne og laa deres Korn, avlet paa Universitetsgodsets Marker. Næst op til denne Gaard ligger Elers' Kollegium, i sin nuværende Skikkelse fra ca. 1730. Det har en yndig skyggefuld Have bag Muren til Skindergade og to smaa kønne Pavilloner. Naar man passerer Kollegiets Vestibule, kikker man op i et højt og dunkelt Trappehus, der er Bindeled mellem Alumnernes Kamre. Her er lunt og hyggeligt i dette lille Samfund af Bogmennesker, til hvilket Holberg engang hørte. Gammelt Træværk, trofast slidt, blege Sol-

Soldins Stiftelse, Hjørnet af Skindergade og Frue Plads.

pletter paa Gulvene, en Anelse af overgemt Brænderøg i Luf-
ten. Gode Timer, tilbragt med Samtale, Porter og ristede Ka-
stanier mindes i Taknemmelighed.

Borchs Kollegium skraat overfor ser en Kende afvisende
ud, det har Klassicismens Skæl. Der er ogsaa en kold Resonans
i den kalkgraa Vestibule. Men gaar man til Bunds i den og
linder paa en lille fattig Dør, faar man en overraskende Gave:
store forvredne Træer, en Flade af Græs og en svulmende Sta-
tue af Hercules samlet i et romantisk Billede foran stejle,
vejrslagne Baghuse. Der er Drama i dette Møde mellem den
grønne Studiegaard og den voksende By. De fleste af Vin-
duerne i de truende Husmure ser mørke ud, nogle er blinde.
Men trængt op i en Krog findes en dejlig Altan, hvis Stue
lover et Eventyr. Den, der vil spore Vejen til Døren, maa bruge
megen Tid, det tør jeg love. Dog vel anvendt — thi selve Kvar-
terets Løndomme aabner sig paa Færden.

Admiral Geddes Gaard og Regensen behøver vi ikke at
præsentere for vore Læsere. Men vi aabner gerne den vestre
Port til Universitetet paa Frue Plads. Den tunge Bue oplader
sig over et værdigt Prospekt — Bygninger til alle fire Sider
i mange Stilarter. Konsistoriums lille Stenhus, i hvilket det
akademiske Senat nu som for Aarhundreder siden holder sine
Møder, stammer fra Sengotiken. Ved Siden af det ligger et
pynteligt lille Gavlkvisthus fra Barokken, oprindeligt Embeds-
bolig for Universitetets Økonomus, senere Professorgaard.
Den lange Fløj mod Nørregade hidrører fra Christian VI's Tid.
Den rummer Højskolens Hjertekamre og udmærker sig ved
den sobreste Borgerlighed. Kun Stentrappen med et enkelt
Rækværk af Smedejern anslaaer en let patricisk Tone. Lignende

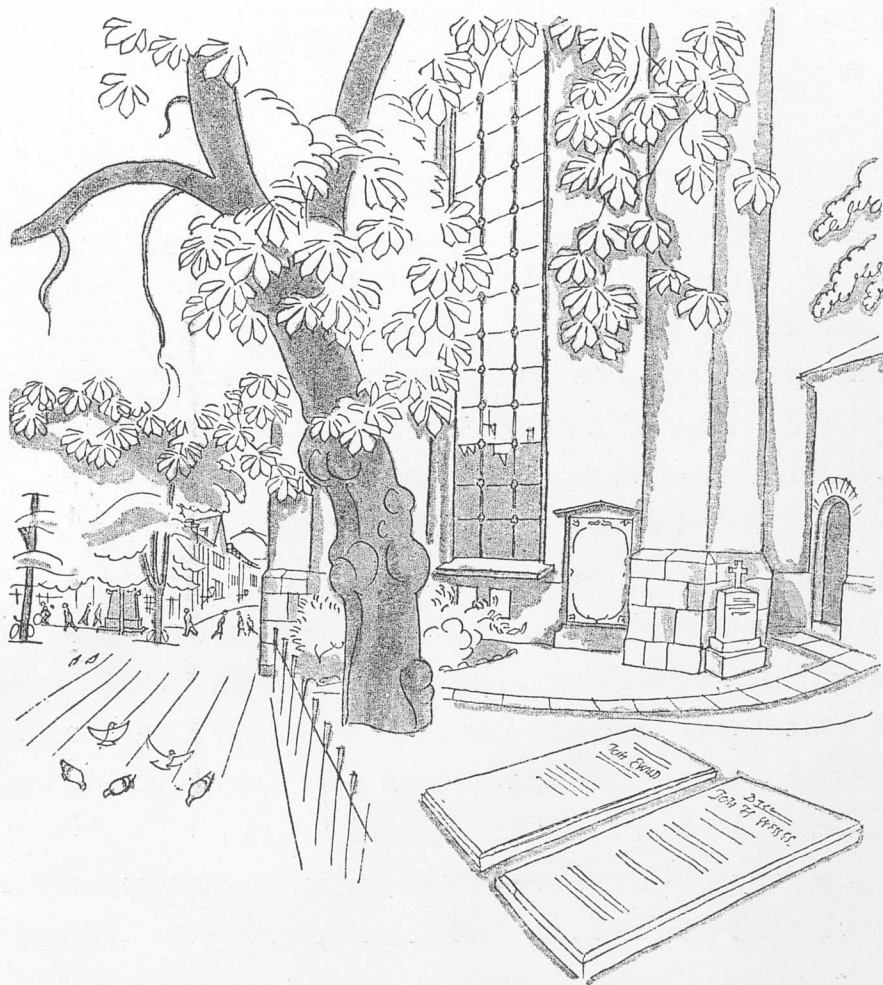
Store Kannikestræde med Admiral Geddes Gaard og Borchs Kollegium til højre.

Postamenter for Dignitarer kender man fra Provinsens Købmandsgaarde, ogsaa fra Herresædernes Forvalterfløje. I en hvælvet Kælder finder man Kroge i Loftet til Skinker og Pølser. Studenter spiste her i Huset i de gamle Dage, og det

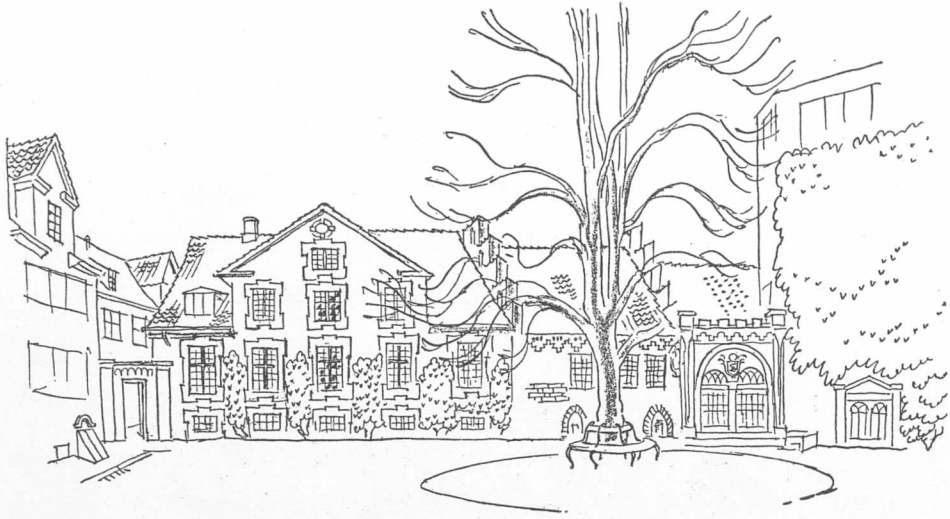
gør de nu igen. Nyere Universiteters Administrationsbygninger er ofte fælt oppustede og pralende udstyret. Men hos os findes meget maadelige Proportioner og en præstegaardsagtig Hygge. Rektor har Potteplanter i sit Kontorvindue, Aspidistra og „Flittig-Lise“, eller hvad den Slags Vækster nu hedder. Og der er gammelt Mahogni med Hestehaar i Skrivestuerne forneden. Man finder Tryghed ved denne Hjemstavns-kultur. Til Gengæld har Forsamlingsværelserne ovenpaa en beklagelig Lighed med Selskabslokaler i en lurvet-gentil Restaurant — gammelrosa, hvidt og Guld.

Da Peder Malling i 1830'erne skulde bygge Universitetets nuværende Hovedbygning, var han i et slemt Dilemma. C. F. Hansen havde ikke længe forinden bygget Frue Kirke, Soldins Stiftelse (paa Hjørnet af Dyrkøb) og Metropolitanskolen i den vægtigste Empire. Hjørnehuset til Skindergade („Universitetskaféen“) er i samme Manér. Malling ønskede ikke at skrive den store Hansen af, men bygge efter sit eget Hoved, hvilket unægtelig var risikabelt med slige Genboer. Paa den anden Side — nemlig bagtil — havde han ogsaa Hensyn at tage til de af Universitetets ældre Bygninger, der skulde blive staaende, altsaa de just omtalte. Det er meget karakteristisk for den arkitekturhistoriske Situation paa den Tid, at Malling trods alle Anfægtelser valgte at tækkes Fortiden. Thi han var Romantiker. Derved blev han Modernist. Han fik Mod til at trodse Hansen ud mod Frue Plads og Held til at falde ind i en gammelagtig Smag ind mod de antikverede Huse bagtil. Midlet var en original Pastichering af Gotikens Enkeltformer. De bidrager meget til Konsistoriegaardens ejendommelige Gratie. En Indgang til Solennitetssalen er en Parafrase i sammentrængt

Form over vore gotiske Landsbykirkers Trappegavle. Denne geistlige Dør i fortrolig dansk Mundart passer saa smukt til det middelalderlige Hus' lave Front i Munkesten, til den lille holbergske Vaaning, til Rektors Trappe og den grønne Lind paa Pladsens Midte. Det hele er som et nationalromantisk Tableau. Der savnes end ikke en Stump Tindekrans i et Hjørne, laant fra en forloren Ridderborg. Vi er nær ved „Elverhøj“.

Wessels og Ewalds Grave ved Trinitatis Kirke.

Konsistoriegaarden bag Universitetets Hovedbygning.

Man gad dog nok undvære et nymodens Vindfang foran en Kælderdør i Kommunitetsfløjen, den ligner aldeles en Aviskiosk, lidet passende under de Højlærdes Vinduer.

Gennem en Smøge kan man gaa ind i den næste Gaard, der ogsaa har særlig Indgang gennem en Port fra Nørregade. At skildre Gaarden nægter min Pen. Her skal kun gives en Advarsel til uforberedte Gæster. Den er et Mareridt. Alma mater har nærret denne sagesløse Plet til Randen med Hæslighed. Ej heller Universitetets anden Gaard mod Frue Plads, bag østre Port, tør beskrives. Ogsaa der tier alle Muser.

Vel ude paa Frue Plads igen aander vi atter ubesværet. Her er tunge Massiver i et klart Rum, køligt og stort, den sande og den strenge Skoles Forgaard.

VED HELDIGGEIST

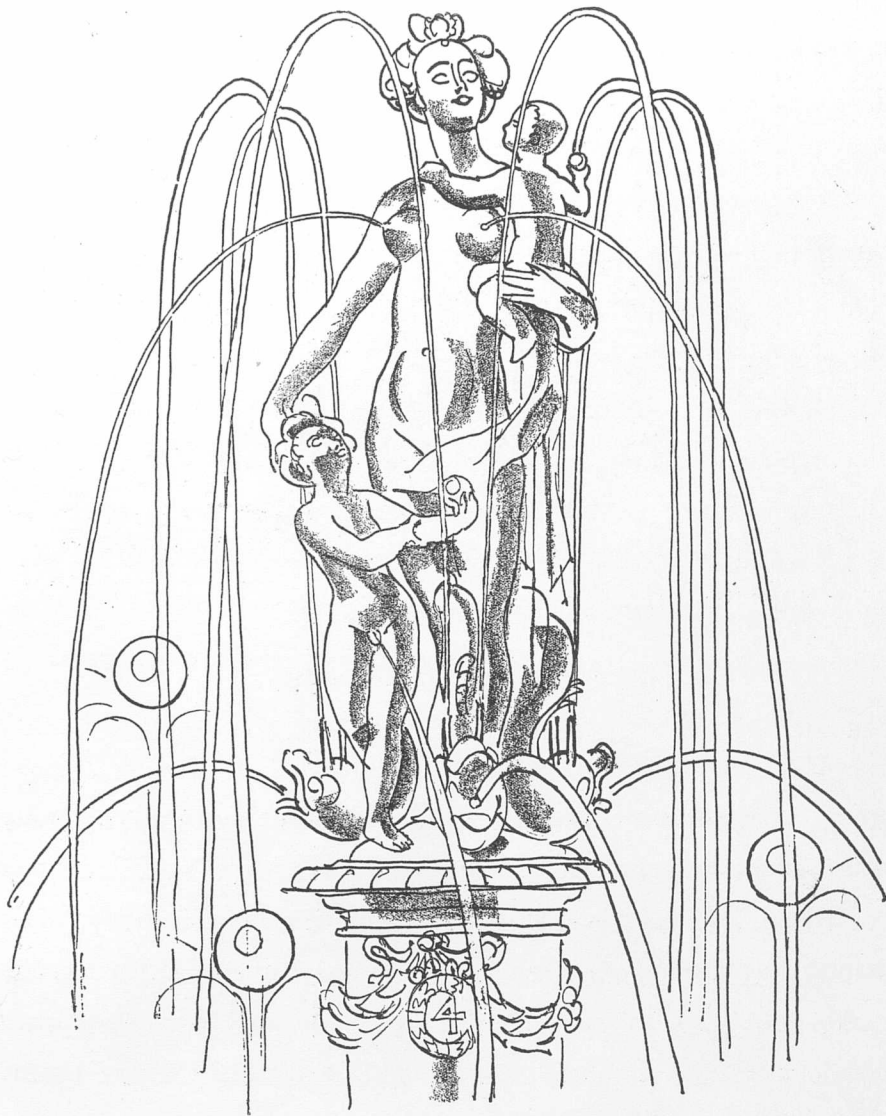
VI kender alle Strøgets Charme. Hvorpaa beror den? Helligvis har vi ikke Brug for at gøre os det klart i det daglige. I vor umiddelbare Nydelse stiller vi ingen Spørgsmaal, ubekymret tager vi Gaden til os som vor egen, som Københavneriets centrale Livsrum, anerkendt af alle. Det gaar med Strøget som med andre kære og tilvante Ting, der synes umistelige Parter af vor Eksistens: først naar vi er i Færd med at tabe dem eller se dem forringet, begynder vi saa smaat at gøre Regnskabet op, tælle Værdierne efter, give dem Navne og forstaa dem. Det er sikkert nok, at Strøgets mest iøjnefaldende Aktiv er dets Mennesker og Rytme. Vi føler os hjemme i Samværet med de to Strømme, der glider gennem Gaden, mærker en fin Intimitet omkring os, en lun og tryk Fornemmelse af at være i godt Selskab blandt lutter Fortrolige.

Vi finder jo nok de samme Ansigter paa Købmagergade, de samme Gæster tropper op her til Stadighed, men Atmo-

sfæren er ganske anderledes. Det skyldes flere Ting. Strøget har en mere glørværdig Fortid som „Salon“, en udsøgt Aroma af Aarhundreders Selskabskultur. Denne fine Essens tager os alle fangen, ligesom Duften i et gammelt Patricierhjem. Generationer af Menneskers lette Livsglæde flimrer som en Dis mellem Gadens Huse, Rummet er gennemtrængt deraf. Gaden som Interiør, det er et vigtigt Punkt. Gør vi os klart, hvor særpræget det er, og hvor meget det betyder som Rammen omkring Mennesker? Intimiteten i Samværet er rigtig nok i høj Grad betinget af Rummets Karakter. Det snævre og krumme Strøg lukker sig varsomt om sine Gæster og bringer dem tæt ind paa Livet af hverandre. Det luner. Kun de færreste af Husene er værd at se paa, men det gør ingenting, for man ser dem ikke. Selskabeligheden i Gaden er jo straks i Gang, Stemningen oplagt, Fællesrytmen anslaaet — ingen bliver isoleret og maa enten dvæle i Kroge eller henfalde til stille Betragtning af Kunstværker højt oppe paa Væggen over Reolen.

Det er Strøgets store Charme, at det er smalt og lukket — og at det slentrer gennem Byens Centrum i lunefulde Kurver. Man suges ind i Strøget fra den ene Ende, males langsomt igennem uden Svinker og afleveres smertefrit ved den anden Ende. En lignende Fornemmelse har man i andre gamle Strøggader, der baner sig Vej fra Torv til Torv gennem et tæt befolket Forretningskvarter, f. Eks. i Kalverstraat i Amsterdam, delvis ogsaa i Venedigs Merceria. En Gang indfanget følger man Bevægelsen i lad Veloplagthed, Sidegaderne eksisterer ikke.

Strøget var tidligere kun afbrudt paa to Steder, ved Høj-

„Caritas“ og Guldæblerne, Springvandet paa Gammeltorv.

broplads og det samlede Nytorv—Gammeltorv. Begge Pladser er nye, fra omkring 1800, og begge Rum, der aabner sig paa tværs af Gadens Retning, fremkalder et svagt Ryk i os,

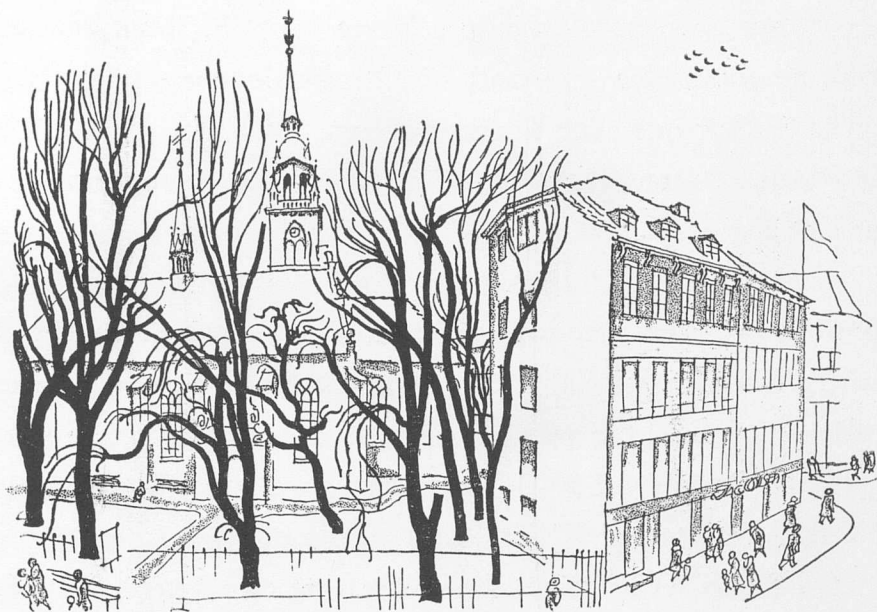
Strøget set mod Vimmelskaftet.

naar vi tilegner os Strøget i ét Stræk. Det lyder overdrevet — men hvem mærker dog ikke en ny Luftning, naar han passerer disse Torve og gaar ind i et nyt Parti af Gaden? Indsnittene har sat Spor. Men hidtil betød de kun lidt. Strøget virkede dog som en ubrudt Helhed og bevarede ganske overvejende sin lukkede og fortløbende Karakter. Det ældgamle Amagertorv er jo kun en tragtformet Udvidelse i Bevægelsens egen Retning.

Det var en Forbrydelse, at man i sin Tid skabte den nye Plads ved Gennembrydningen af „Bremerholm“, det saakaldte „Magasins Torv“. Hermed fik Strøget et aabent Saar, som aldrig kan læges. At den nye Bebyggelse er højst disharmonisk og delvis hæslig, betyder mindre; afgørende er det, at Strøgets

Kontinuitet som snæver, lukket Gade er blevet ødelagt paa et særlig saarbart Punkt. Østergade er brækket midt over, faa Skridt ind i den fra Kongens Nytorv rives man ud af sin Rytme og maa formelig tage sig sammen for at slippe videre. Et Torverum uden Form, gabende og raat, lukkes op for Næsen af os. Set fra et æstetisk Synspunkt har Stormagasinerne, her som andetsteds, teet sig som Vandaler i Bybilledet.

Vi maa affinde os med denne Rædsel. Men hvis man nu forgriber sig paa Helligaandskirken Plads, skal Trommerne røres. Skumle Planer om „Frilægning“ af Kirken er flere Gange blevet luftet. Det er en almindelig udbredt Antagelse, at gamle Monumentalbygninger inde i en Bykerne, hvor Tiden har skærmet dem og givet dem Læ, har godt af at blive stillet i Træk. De menes at komme bedst til deres Ret, naar der

Strøget ved Helligaandskirken.

skabes Tomrum omkring dem. En saadan Opfattelse bør ikke ophøjes til et Dogme. En gammel Bygnings særprægede Skønhed bevares og erkendes ofte bedst, naar den faar Lov til at trives i sit eget Milieu, midt i den Underskov, der er skudt op omkring den. Den bliver smukkere af at spejle sig i sin egen Verden. Ofte bliver den ogsaa større derved; P. V. Jensen Klint vidste nok, hvad han gjorde, naar han lod sin Grundtvigskirke indkapsle af Etagehuse. „Frilagte“ Bygninger tager ikke paa i fri Vækst som Træer, tit dukker de sig og forkrøbles.

For Helligaandskirkens Vedkommende vil en „Frilægning“ være i alle Maader angribelig, ja et totalt Fejlgreb. Man har forset sig paa Gitteret ud mod Vimmelskaftet, paatænkt at fjerne det eller at rykke det langt tilbage og indrette Pladsen foran som Blomstertorv.

Tanken om Bodernes brogede Mangfoldighed under Kirkens Mure lyder besnærende i første Øjeblik. Men ret beset er dette maleriske Perspekt et Glansbillede — naar Blomsterne er der; uden for Torvetiden: en livløs, renvasket Tomt. Hvorfor skabe en falsk, en banal Romantik, naar man besidder den ægte?

Som Pladsen henligger nu, har den Mening hele Døgnet rundt. Det er en gammel Kirkegaard, en fredhellig Plet, en stille, grøn Oase, godt og forsvarligt lukket som det sømmer sig for Stedet. Vi har ikke for mange af den Slags tyste Hvilepladser i den indre By. Men den har ogsaa stor Skønhed, ikke blot set i Forhold til Kirken, hvis rolige Forgaard den er, men ogsaa i Forhold til Gaden. Det er Gitteret og Klyngen af gamle Huse paa Hjørnet af Niels Hemmingsens Gade, der saa afgørende betinger denne Skønhed og gør det hele Gadebillede

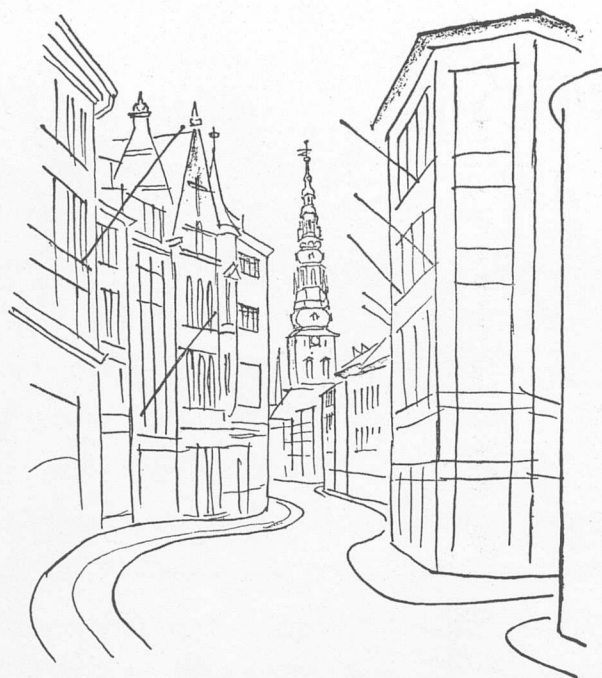

Helligaandskirkens Gavl mod Valkendorfs-gade.

til et af Københavns værdifuldeste. Thi Gitteret samler Strøget paa dette Stykke. Paa én Gang markerer det Gadens Væg, der aldrig bør brydes — allermindst i Kurverne —, og giver Kirken Perspektiv. En lignende fornem Virkning kender vi i Kronprinsessegade. Datidens Arkitekter havde en usvigelig sikker Sans for slige Virkninger, de saa i Helheder, saa som Kunstnere, hverken som Arkæologer eller sentimentale Fremmedførere. Vi kan lære meget af dem. Der burde rejses flere Mure og Gittere i København — og færre Mindesmærker.

Og endelig de gamle Huse! En vidunderlig malerisk Gruppe set inde fra Kirkepladsen, de gule Mure sløret af Træ-

erne — et Udsnit af netop det borgerlige København, der er Kir-
kens rette Baggrund. Set fra Amagertorv fæstner denne tætte
Hjørnegruppe Gadebilledet — og afslører saa pludselig, naar
den passeres, Kirken og dens grønne Idyl. Set fra den mod-
satte Side skærmer de gamle Huse for hæsle nye og giver
Pladsen Ro. Det er en Husvælelse at betragte dem.

Vimmelskftet set fra Nygade.

OMKRING NICOLAI

MAN ved jo nok, at social Finhed og arkitektonisk Fornemhed ofte har svært ved at finde hinanden. Endnu mere disharmonisk er Forholdet mellem Kapital og kunstnerisk Kvalitet. Jo længere man kommer ned mod vor Tid, des værre synes det at blive. En og anden vil maaske hævde, at Amaliegade maa kaldes et smukt Eksempel paa en Bebyggelse, der er aristokratisk i dobbelt Betydning. Men denne Gade er ingenlunde blevet opført til Benefice for Lensgrever. De oprindelige, de elegante Huse, er bygget for Bødkere, Bagere, Stenhuggere og deslige. Selve det gule Palæ fik sit eksklusive Udvortes efter en Ombygning i 1760'erne, udført for en temmelig misliebige Slavehandler og Spekulant. Husene i Amaliegade fik fine Façader, tegnede af en Mester (Niels Eigtved), fordi

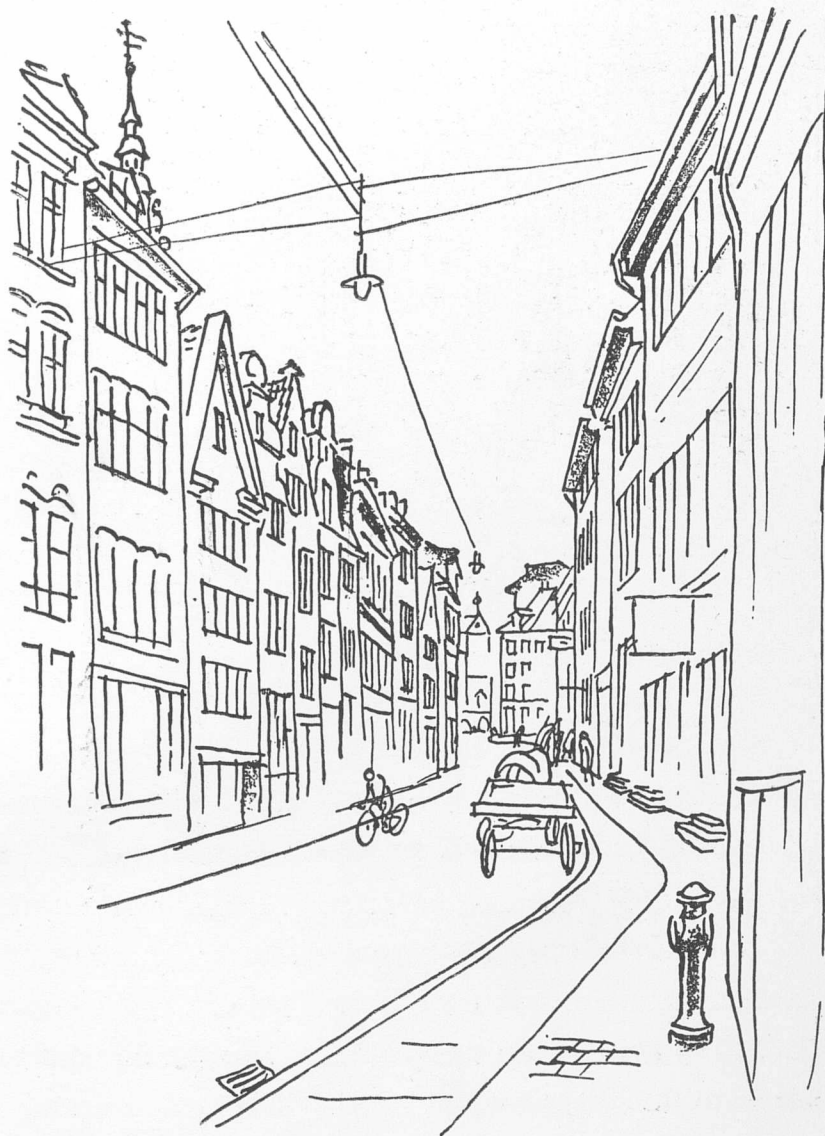

Admiralgade set fra Hjørnet af Fortunstræde.

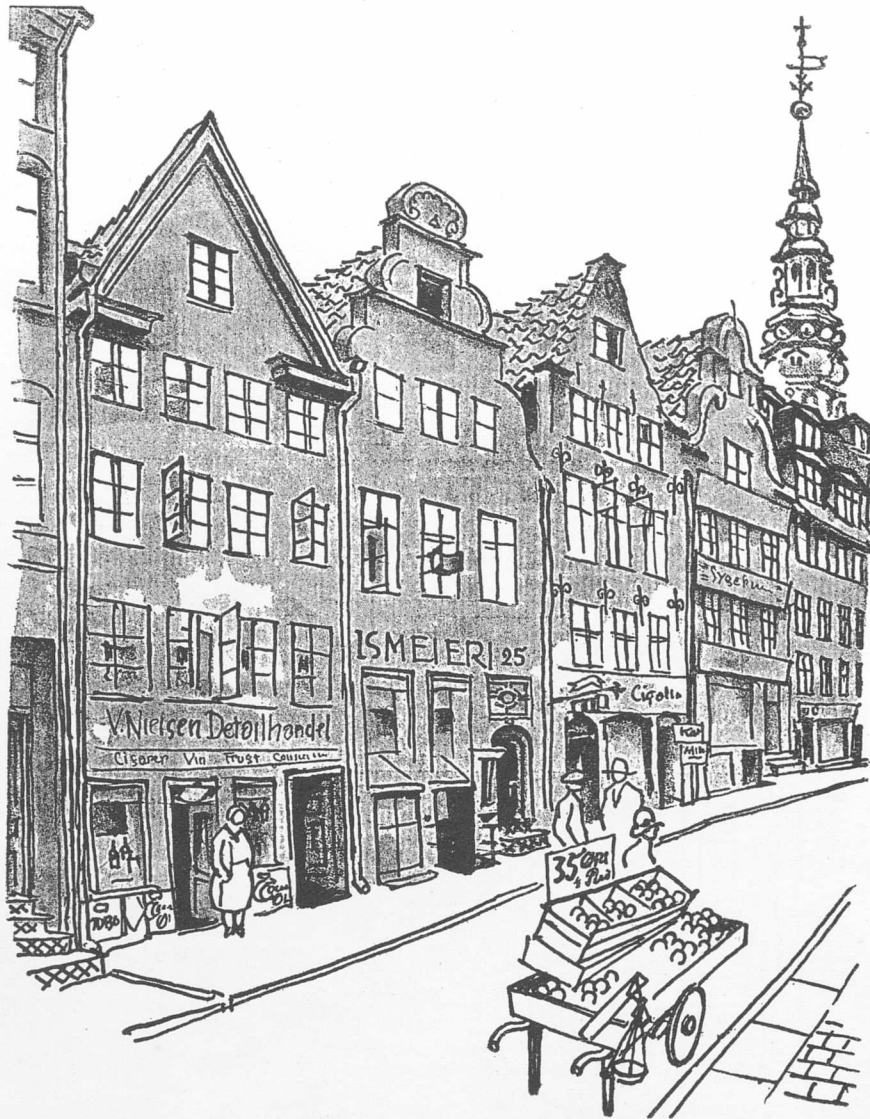
Staten ønskede en smuk Tilkørsel ud til den nye Plads med Palæerne foran Frederikskirken. Fornemheden blev altsaa paatrykt udefra, den slaar ikke igennem fra Bygherrerne inde i Husene. I Brug skulde Amaliegade være et Boligstrøg for Handelsmænd, det naturlige Led i et Havnekvarter. Med andre Ord: Gadens Udseende var „finere“ end dets første Kuld af Grundejere og Beboere.

Da Kongefamilien efter Christiansborgs Brand 1794 var flyttet ind i Amalienborg-Palæerne, blev Amaliegades Vilkaar

anderledes. Residensens umiddelbare Nærhed mærkede den. Efterhaanden flyttede Majoratsbesiddere og Geheimeraadere ind i Bødkernes og Bagernes Huse, Aristokratiet fylkede sig om

Lille Kongensgade set mod Nicolai Plads. Gavlhusene nu nedrevne.

Nedrevne gamle Huse i Lille Kongensgade.

Tronens Fod og gav de diskrete borgerlige Façader en herskabelig Tone — nu kunde enhver se, at Rokokohusene egentlig var for smaa Palæer at regne. Deres „Noblesse“ fik en ny Mening, og man troede det var den oprindelige. Det gør man stadig.

Den sociale Glans pudsede Husene op i Hvermands Øjne. I over hundrede Aar har denne Herlighed varet. Nu er Forkalkningen i fuld Gang, som udsøgt Boligkvarter for Rangklasserne har Amaliegade udspillet sin Rolle og er i Færd med at vende tilbage til Handelen og Industrien. Hvis den skal bevare sin arkitektoniske Harmoni, maa Staten sørge derfor. Den gav i sin Tid Regler for Opbygningen og Ofre for Gennemførelsen, nu bør den yde Garantier for Bevaringen. I 1948 har Amaliegade 200 Aars Jubilæum — maaske et passende Tidspunkt til at fredlyse dette ædle Kunstværk.

Vi har ment, at denne lille moralske Historie kunde tjene som en lærerig Indledning til nogle Bemærkninger om Holmsgadekvarteret. Ogsaa her er der Tale om en smuk og særpræget Bydel, hvis Skæbne indeholder sociale Konflikter. Men Gaderne omkring Nicolai har — trods alt — mere Brug for Værdsættelse og større Krav paa Forsvar end det Strøg, der fører op til Harsdorffs Kolonnade og Kongens Slot.

Bydelen mellem Østergade og Holmens Kanal blev næsten helt fornyet efter Ildebranden 1795. Det Kvarter, der var gaaet op i Luer, hørte til Stadens mest antikverede, fuldt af Bindingsværk, mærkelige Gaarde og mørke Slipper. Selv Middelalderen kunde man møde. Et bramfrit Forlystelsesliv havde hjemme her i lave Stuer. Løse Fugle af alle Arter — Piger, Eventyrere og Teaterfolk — trak sammen i disse lokkende Stræder bag Kongens Nytorv med Komediehuset og bag Leve-mændenes Strøg. Det var nok mere Leander end Studenstrup, der prægede Klientelet. Dette muntre og forvirrende og skamløse Stykke København levede særlig stærkt, synes det, i Hundredaaret før den store Brandkatastrofe. Lige op til den

seneste Tid kunde en Stump af Lille Kongensgade give et Indtryk af Kvarterets maleriske Byggeskik fra Senrenæssance og Barok — en tæt Gruppe Huse havde morsomme, svungne Gavle til Gaden. Smaahandlende boede her mellem Teskænkere, Billardholdere, Vintappere og Brændevinsmænd.

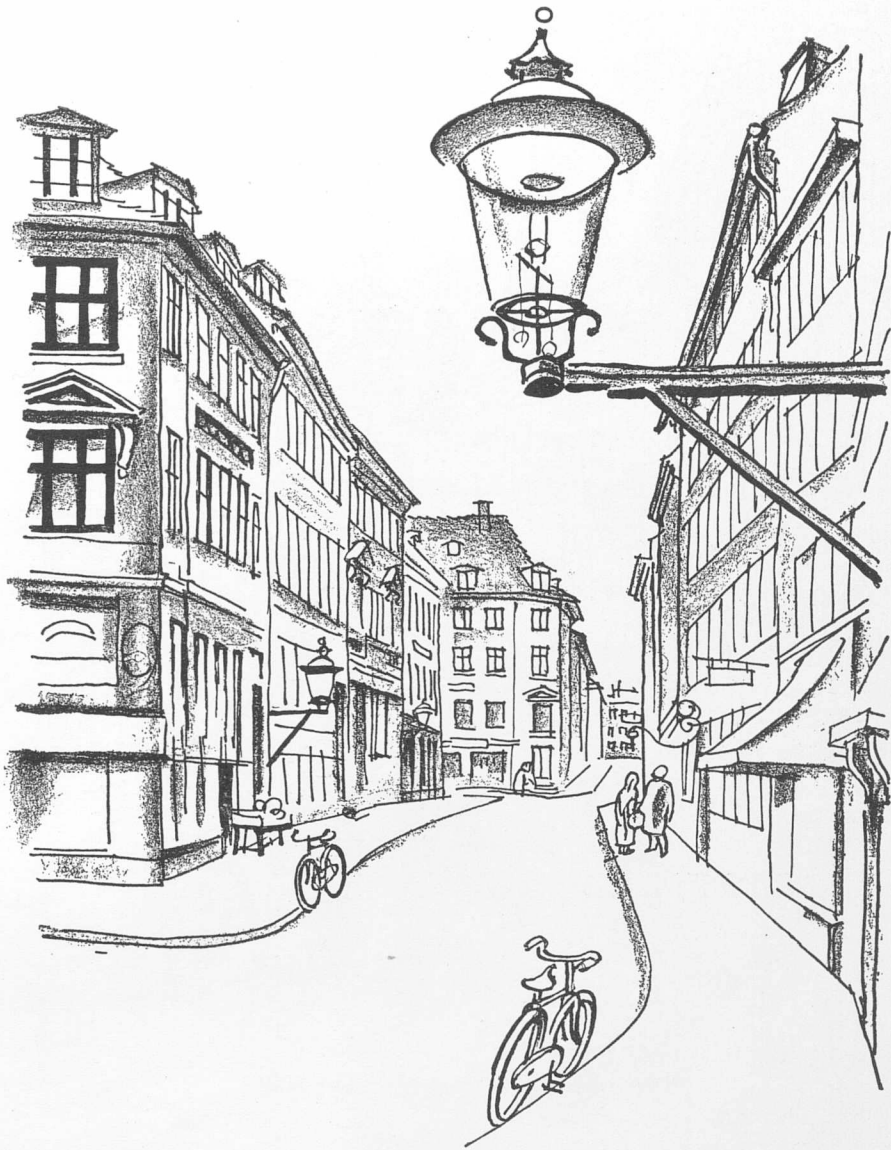
Da Nicolaikvarteret rejste sig paany i Aarene omkring 1800, var det ikke til at kende igen. Borte var den spegede Uregelmæssighed, de lurvede Rønner, den brogede Kolorit. Byggeriets Art blev totalt fornyet. Klassicismens graa og hvide Etagehuse, stramme og skarpskaarne, stillede sig langs de gamle Linier. Grundmuren var blevet Lov, Façaderne fik nogenledes samme Højde og Karreernes Hjørner blev afskaarne. Altsaa det Byggesæt, vi fandt i Vestergade fra samme Tid. Kvarteret trak i Uniform og satte helt sin lunefulde Individualisme til i det Ydre. Det sociale Niveau blev samtidig hævet. Store Købmandsgaarde byggedes ganske vist ikke, de fandtes ejheller tidligere. Men pæne og velbjergede Borgere kunde trøstigt vedkende sig deres Adresse i Admiralgade. Det hjalp meget paa Anseelsen, at de højst beskedne Skipperboder, kaldet „Numrene“ ved Holmens Kanal, blev erstattet af patriciske Ejendomme, saasom Peshiers og Erichsens Palæer, nu henholdsvis Landmandsbankens og Handelsbankens Bygninger. Det gamle vrimlende Kvarter blev saaledes ikke blot grundigt rensed ud, men ogsaa sat i en særdeles respektabel Ramme. Der fandtes ingen mere harmonisk og adstadig Bydel at skue i Frederik VI's København. Gade op og Gade ned herskede regulære Proportioner og en kølig Stil. Dengang maa der siges at have bestaaet et passende Forhold mellem Arkitektur og Befolkning — Kvarteret var i Balance.

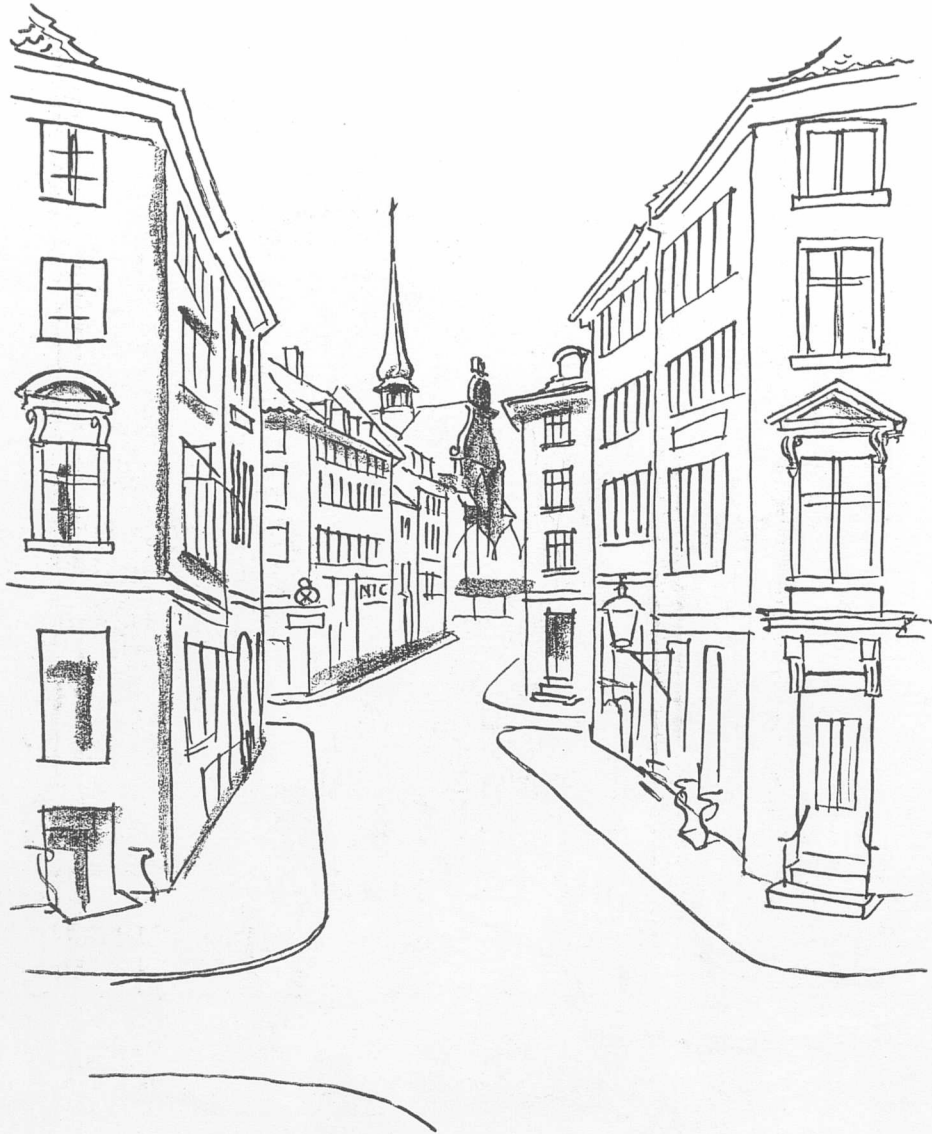
Admiralgade og Nicolai Taarn.

Men det varede ikke længe, før Menneskene begyndte at forsimpler deres Huse ved Brugen af dem. Bydelen deklaseredes gennem det 19. Aarhundrede. Her forløb altsaa Udviklingen i modsat Retning af den, vi har iagttaget i Amaliegade. Forklaringen, der ligger lige for, er ganske oplysende om de skjulte Kræfters Magt i et gammelt Bysamfund. Amalienborgkvarteret var blevet bygget paa bar Mark, herfra var ingen Tradition at videreføre. Men ved Genopførelsen af Gaderne omkring Nicolai var det umuligt at mane en vidtløftig Fortid i Jorden. Man kunde bygge saa borgerligt man vilde — Stedets Natur vilde før eller senere gaa over Optugtelsen. Aarhundredgamle Vaner og dunkle Drifter skød op imellem Brostenene. Hovedstadens „Kulturgeografi“ i disse Omraader havde jo ogsaa fortsat de samme Træk — Strøget var nu som før en mondæn Passage, Kongens Nytorv endnu et Forlystelseslivets Centrum med sit Teater, sine Hoteller og Kaféer. Omkring Nicolai var og blev Københavneriets Bagvand. Og det mudrede til.

Gradvis greb Fornedrelsen om sig, øget med Storbyens Vækst. Ligesom paa Holbergs Tid blev det lettere Kavalleri indkvarteret i Gader, der smykkedes med Hummerens og Laksens forjættende Navne. Bydelen maatte finde sig i at omtales med et halvt gemytligt-beskyttende, halvt foragteligt Smil som „Mayonnaise-Kvarteret“, eller det benævntes blot efter den snævre og mest suspekterede af Færdselsaarerne, selve Holmensgade. Det zünftige Københavnervid havde som for-dum en Slags Ømhed for denne de glade Nattevandreres By. Aanden i „Bergs Hus“ paa Frederik IV's Tid kan ikke have været saa meget forskellig fra Stemningen i Rydbergs Kælder

Vingaardsstræde set mod Nicolai Plads.

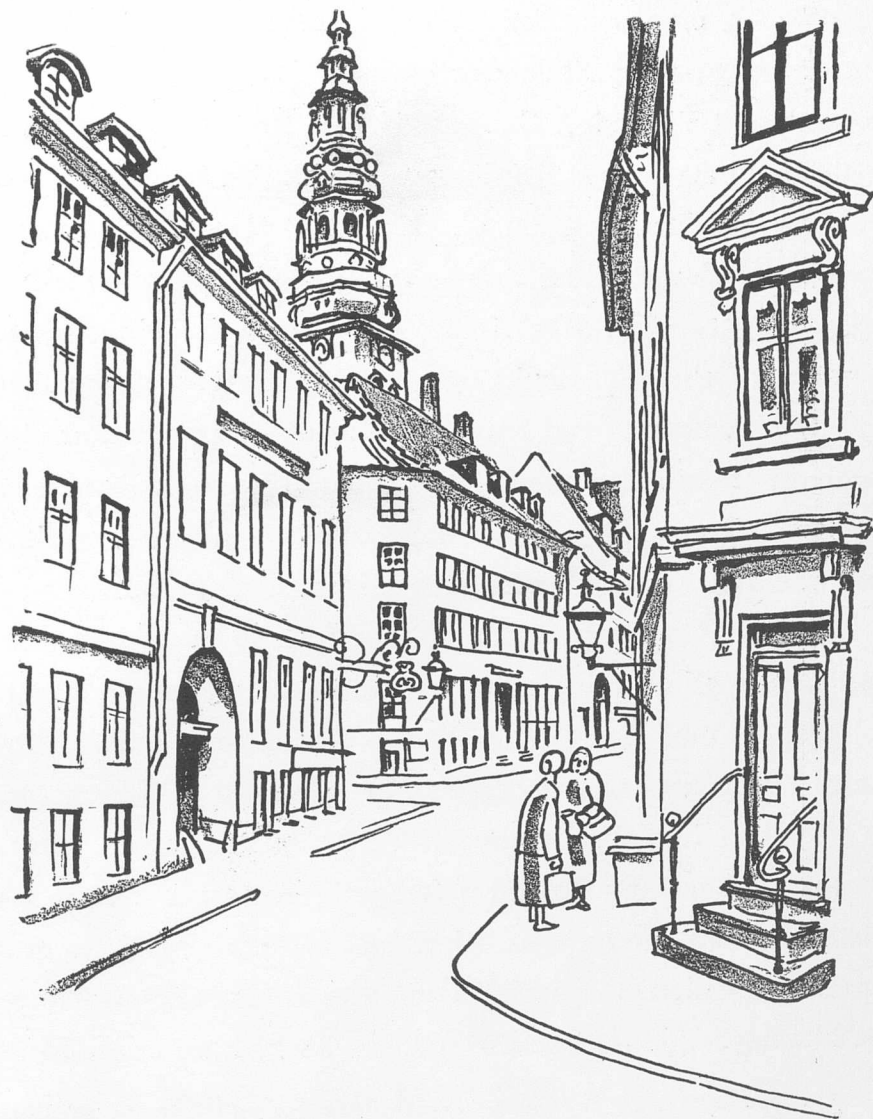

Admiralgade set mod Holmens Kirke.

eller Hviids Vinstue under Christian IX og hans Efterfølger.
„Drej om ad Lille Kongensgade, der er jo li'saa rart —“.

De respektable Huse fra Empiretiden blev jo nok noget slidte i Kanten ved den sjuskede Anvendelse. Men i Virkelig-

heden havde Milieuet udmærket konserverende Egenskaber. Trafiken og Storhandelen gik i en Bue uden om Kvarteret. Dets blakkede Rygte bidrog ogsaa til at fremme Stagnationen. Saaledes gik det til, at Empirebydelen reddede Livet lige op til vor Tid. Før Gennembrydningen af „Bremerholm“, den nye

Nicolaigade.

Trafikaare til Knippelsbro og Sundbyerne, var Nicolaikvarteret næsten intakt. Og endnu den Dag i Dag kan det gøre Krav paa at kaldes den bedst bevarede Part af Klassicismens København. Det kan siges endnu stærkere: den i arkitektonisk Forstand mest helstøbte Part af Hovedstaden inden for Voldene. Thi her nøjes man ikke med at glæde sig over en enkelt Gade i god Form, men over flere sammenstødende. Man kan stadig gaa om Hjørner og finde nye harmoniske Prospekter. Og det er næsten et Vidunder. Ganske vist — „Bremerholm“s Brandgavle og ubegribelige Tomter gør sig pinligt bemærket — de vrænger ad Fornemheden omkring den gamle Holmensgade. Overformynderiets store Hus er vel ude af Maalestok med sine Omgivelser — offentlige Kontorer er saare fordringsfulde — men det er ellers et smukt og glædeligt Eksempel paa en ny Bygning, der baade ved Farve og Façadesprog tilpasser sig et gammelt Bybillede uden paa nogen Maade at sætte sin moderne Holdning til. Den vældige Bloks Vægge rejser sig for Enderne af de smalle Gader som Udsnit af et Palads.

Naturligvis bliver denne herlige Lilleby snart lagt øde*). Den kunde ellers blive et fortræffeligt Boligkvarter, centralt beliggende, med den lyse Holmens Kanal som en Boulevard langs Ydergrænsen. Bebyggelsen er mestendels forsømt, men som Helhed ingenlunde moden til at kondemneres. Om en s l u m er der ikke Tale. En lempelig Sanering burde være lønnende. Hvor finder man ellers i en Millionbys Hjerte et saa kultiveret Milieu fra gamle Dage? Men disse stakkels Huse — saa menneskelige i deres Forhold, saa beskedne i deres Finhed

*) I et Skrift betitlet *Det klassiske København* (1944) har jeg i væsentlig Grad bygget min Analyse paa Eksempler fra Nicolai Kvarter.

Holmensgade før dens Ødelæggelse.

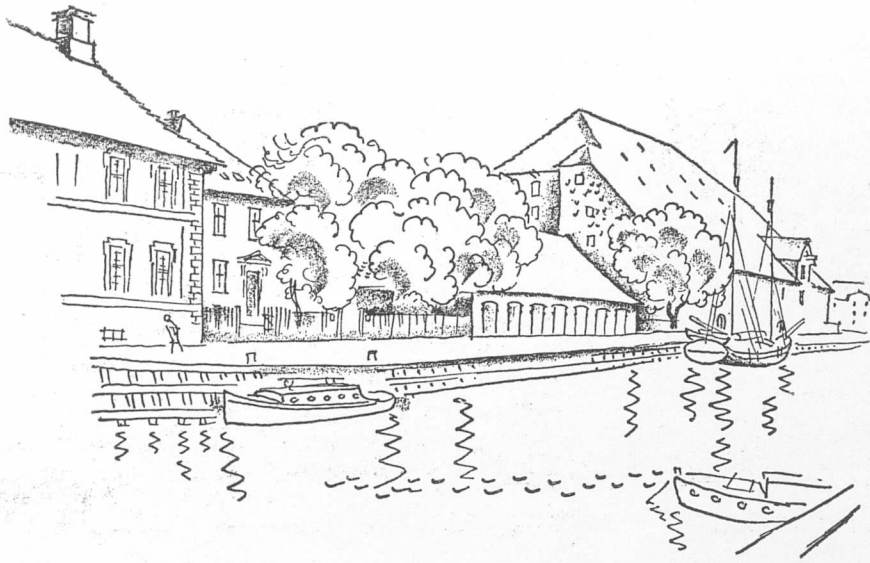
— vil nok forgæves søge passende Indvaanere og økonomiske Interessenter. Folk vil jo ikke mere bo i det indre København. Altsaa maa vi belave os paa snart at miste ogsaa denne Del. Jeg tænker mig, at Stormagasiner og Assuranceselskaber vil velsigne os med stupide og dyre Opstablinger paa Tomterne.

Maaske tør man raade den interesserede Læser til en Dag at gennemvandre Kvarteret omkring Nicolai med aabne Øjne og opladt Sind. Og at gøre det snart. Axel Nygaards Tegninger i denne Bog maa kunne faa enhver til at se den stille Skønhed i disse Gader. Arkitekturen virker med saa rene og simple Midler, at man føler sig befriet ved at opleve det. Butiker er indsatte i Husene med sikker Takt. Den gode Dør og det reelle Vindue aabenbarer sig med ét for os i stærk Aktualitet. Alt det elementære er lutret, Helheden moden og lys.

Kompagnistræde.

LANGS KANALERNE

I Enevældens Tid var Bomløbet ved Toldboden ubestridelig Hovedporten til København. Konsekvent nok blev de smalle Sejlrender, der danner Inderhavnen gennem Byen, ledsaget af en særlig statelig Arkitektur. Det sammenhængende Løb af Kanaler kom ogsaa i et vist Maal til at udgøre en bærende Akse i den monumentale Stadsbygningskunst. Det Offentliges Arkitekter fandt Inspiration i Flodbyer som St. Petersborg og Paris, Havnestæder som Toulon og Brest. Det af Nicodemus Tessin den yngre projekterede Kongeslot Amalienborg (1690'erne), der indleder den klassiske Baroks Periode her i Landet, fik en Situation i Forhold til Havnebassinet, der minder om Louvre's til Seinen. Søkvæsthuset, vort maritime Invalidhotel, blev opført 1682—87 med sin lange Front ud mod Flaadens Leje, Ansigt til Ansigt med Orlogsværftet, der endnu

Gamle Huse i Nyhavn.

kun var i sin Vorden, men senere skulde blive en saa afgørende Faktor i Østkøbenhavns regulære Anlæg. Ved 1700-Tallets Midte byggedes Amalienborg Plads efter Planer, der peger tilbage mod Louis XIV's Paris og har Forbindelse med samtidige Udkast til Louis XV's Concordeplads. Det nye danske Kongetorv var ligesom det franske tænkt sammen med en reguleret Vandflade — her et Havnebassin, der et Flodløb. Nu er Amalienborgs Berøring med Vandet tilsløret af Pakhuse og Kajpladser, der allerede krævede Plads i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Men at det ideale Slægtskab mellem Amalienborg og Place de la Concorde oprindelig var fuldt erkendt, turde fremgaa af det førstnævnte Anlægs kompositionelle Samhørighed med Holmens Bygninger paa den modsatte Side af Flaadelejet. Det storartede Projekt, der stræbte mod at indfatte det smalle, rektangulære Havneløb, Indsejlingen til

Gamle Huse i Nyhavn.

Hovedstaden, mellem monumentale Bygningsgrupper i indbyrdes Sammenspil, blev aldrig fuldt realiseret. Elementerne var til Stede, men Koblingen svigtede. Endnu staar dog Søarsenalets og Takkelage-Magasinerne langstrakte Blokke ovre paa Orlogsværftets Øer. De giver denne Side af Sejlløbet en brilliant Façadevirkning.

Nyhavn er jo ogsaa et offentligt Anlæg, udgravet omtrent samtidig med Opførelsen af det gamle Søkvæsthus (der har givet Kvæsthusbroen Navn). Vi betragter dets pittoreske Husrækker som Vidnesbyrd om munter Individualisme i Byggeriet, naturligvis med en vis Ret. Dog sporer man Barokkens Ordensbegreb bag denne Sum af Enere i Geled. Og paa Nyhavns søndre Side, op til Charlottenborg, kan den opmærksomme Iagttager bemærke Rester af en standardiseret Bebyggelse, en Række ensartede Borgerhuse fra 1760'erne og følgende Aar.

Nyhavn skulde oprindeligt have været fortsat over Kongens Nytorv, forbi Gyldenløves Palæ (Charlottenborg), og videreført i Holmens Kanal; Projektet blev paa Papiret. Statens store Huse fulgte stadig Vandvejen ind i Byen. Langs Holmens Kanal laa Marinens enorme Hovedmagasin, Admiralitetets Palæ og Orlogsværftets fornemme Chefbolig — en meget anselig Parade ved Ruten til Kongens Residens paa Slotsholmen. Hele denne Bygningsgruppe fra Baroktiden forsvandt ved Gammelholms Omlæggelse i 1860'erne. Gravkapellet ved Holmens Kirke (hvor Niels Juel og Tordenskiold hviler) rejser sig brat over Kanalens stensatte Side. Denne udmærkede Bygning har et andet Palazzo fra Frederik IV's Dage til Genbo, selve Kancelliet, Centraladministrationens Sæde. Og Kanalens videre Forløb, dens store Bue ned til de to Bryghuse, er som en Kongevej gennem den monumentale Civilarkitekturs Historie i Enevældens København. Det gamle Christiansborg med Entréen ad Marmorbroen, Thorvaldsens Museum, Berregaards Palæ (Assistenthuset) i italieniserende Barok, Barchmanns Palæ i hollandsk, Prinsens Palæ i fransk Rokoko. Hestgardekasernens Gavl som Repræsentant for den martialske Louis-Seize, et Komplex bagtil af rolige gule Længer, endnu med en Duft af Stald. Materialgaardens lange Fløj, duknakket som et Arbejdets jævne Hus, med Bolig og Værksted for Danmarks store Billedhuggere fra Johannes Wiedevælt til Johs. C. Bjerg. Havremagasinet overfor med det fint modellerede Tag.

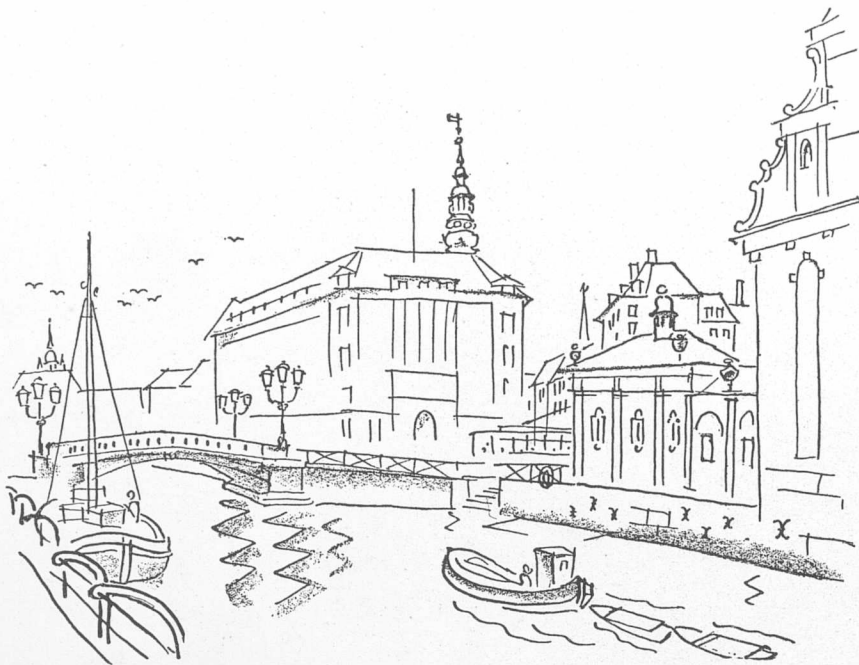
Endelig randes dette intime Havneløb af store og smaa Borgerhuse, et lykkeligt Udvalg af Byens bedste fra gammel Tid. Vi hæfter os her ved en Gruppe af dem.

Ud mod Kanalen langs Nybrogade ligger et gammelt Kvar-

Tøjhusets Trappetaarn, set fra Bibliotekshaven.

ter, der hører til Københavns mærkeligste, fordi det giver et næsten komplet Lillebillede af Holberg-Tidens By, Senbarokkens København i kort Begreb. Adskillige Steder i Byen

Holmens Bro med Holmens Kirke og Kapellet.

finder vi endnu Husgrupper, Hjørner af Torve, Stumper af Gader, der viser os den borgerlige Bygningskunst fra Frederik IV's og Christian VI's Tid. Det er kun tilfældige Levn, smaa Enklaver, der fører en truet Tilværelse midt i den voksende By. Vi kan glæde os over disse karakterfulde gamle Huse, naar de fanger vor Opmærksomhed, men det sker kun i hastig Forbigaaende. De er helt isolerede, opfattes som Originaler i Bybilledet. Saaledes ogsaa med de glemte Smaatern af Hede, man passerer i det klassiske Midtjylland — deres Grænser skærer i Øjnene og varsler et kortfristet Liv, de er standsede i Væksten og har mistet deres Horisont.

Men en lykkelig Skæbne har maaget det saaledes, at man dog ét Sted i København kan aande helt ud i Nydelsen af et arkitektonisk Helhedsbillede fra det, der kaldes en god Tid.

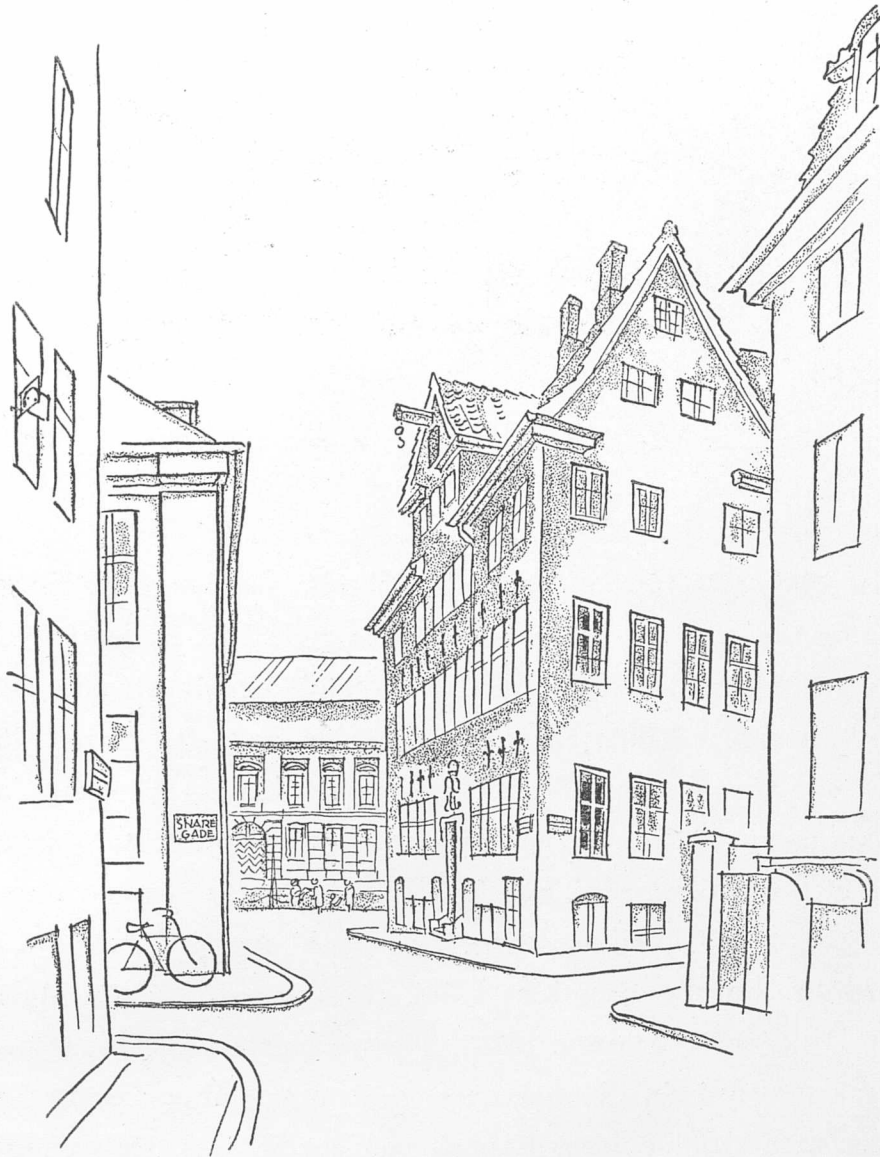
Ved Stranden.

Ikke blot har senere Tider været skaansomme mod Kvarteret; selve den Periode, der skabte det, har gjort sig Umage med at levere et rigt varieret Værk. Hvis en historisk interesseret

Nutid fik Lov til at trylle og selv lave en lille Typeby fra Holbergs Tid paa dette Sted, kunde den ikke være faldet heldigere ud. Men hvor mange paaskønner det? Den barokke Miniatureby ved Kanalen burde nyde en Popularitet, der selv i Sæsonen lod den kappes med de sindrigste Arrangementer af beslægtet Art i Tivoli. Dens permanente Karakter er nok en Hemsko, dens Ægthed behøvede vel ikke at være det.

Set ovre fra Slotsholmen viser Kvarteret sit Ansigt, Husrækken i Nybrogade. Den er statelig, fordi Beliggenheden var fornem — i social Henseende. Da Christiansborg stod opført (ca. 1740) begyndte Statens Bygningsvæsen og Christian VI personlig at holde skarpt Udkik med hele Boligbyggeriet langs de Kanaler, der indrammede Slottet. Vanartet Byggeri blev bremset med haard Haand. Men den bedste Censur blev øvet af Bygherrerne selv — Grundenes Beliggenhed forpligtede, det var mest solide Folk, der rejste Huse langs Kanalen. Knabrostrædes Udmunding i Nybrogade blev indfattet af to Bygninger, endnu bevarede, der hører til Holbergtidens bedste i København. To rendyrkede Typer og to Kunstværker. Det ældste af dem — hvis Indgang ligger i Knabrostræde — er „Det ferske Fiskehandels-Kompagni“s Hus, opført 1733, altsaa kort efter den store Ildebrand 1728. Efter denne mægtige Oprydning i den gamle By autoriserede Byggemyndighederne en borgerlig Hustype med Gavlkvist, der vandt vid Udbredelse.

Vort Hus i Knabrostræde har alle denne Standardtypes fortræffeligste Egenskaber. I Almindelighed ligger jo de barokke Kvisthuse klemte inde paa smalle Grunde, uden Albuerum til Siderne. Kun i den højtreste Gavlkvists Profiler røber Bygningen sin latente Kraft, et Overskud presses opad, gør

Hjørnet af Knabrostræde og Magstræde („Fiskehandels-Kompagniets Hus“). I Baggrunden det gamle Christiansborg.

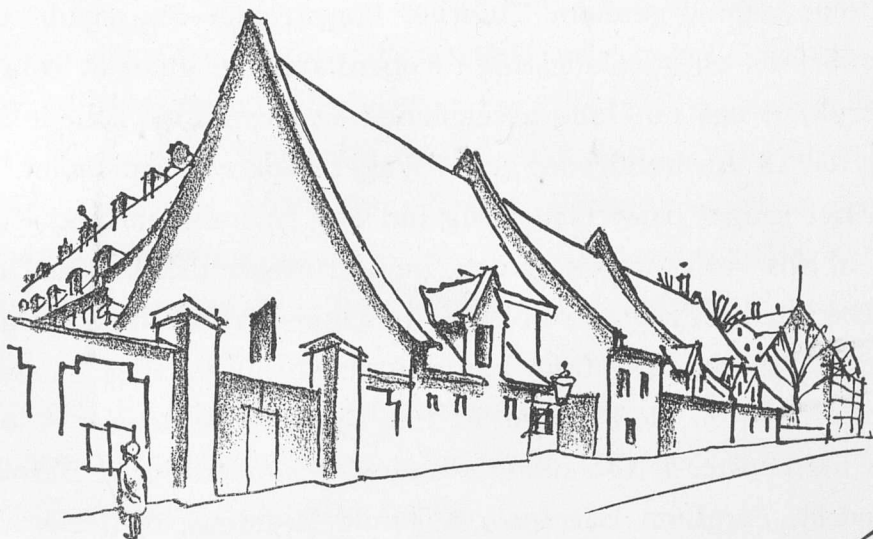

Guard i Hestgardekasernen ved Frederiksholms Kanal.

Formerne saftfyldte og Taget blodskudt — selve Façaden er glat og tonløs. Men Fiskekompagniets røde Hus ligger frit til de tre Sider med Gavlene mod Nybrogade og Magstræde, den frie Langside ud mod Knabrostræde. Set oppe fra denne sidste Gade vinder man fuldt Overblik over Husets Krop og Tagets skarpe Rejsning. Den pyntelige Sandstensportal virker som et tyndt Ornament, der faar Huset til at synes end mægtigere i Godset. Det er borgerlig københavnsk Barok i den værdigste Form — prunkløs, solid, af en jeronimusagtig Majestæt. Husene Nybrogade 16—20, de tre nærmeste Naboer ned mod Frederiksholms Kanal, hører til samme Tid og samme Familie, men skjuler deres Kroppe paa normal Vis. De varierer Gavlmotiverne paa den nydeligste Maade, hver har sin karakteristiske Form. Nummer 16, bygget for en af Københavns dygtigste Rokokosnedkere, har smukke udskaarne Døre baade mod Kanalgaden og mod Magstræde.

Og saa Huset paa Knabrostrædes modsatte Kanalhjørne

— Nybrogade 12! En ganske anden Manér, men samtidigt med Fiskehuset. Som et lille Palæ ser det ud, Façaden helt beklædt med Sandsten, rigt udsmykket, næsten sydlandsk med sit svungne Balkongitter under Pragtvinduet i Midten. Som Leander bærer det moderne Antræk og behager sig ret i Residensens Genboskab. Dette lille Mesterværk af forfinet borgerlig Barok repræsenterer en hel Række Patricierhuse fra 1730'erne (de fleste forsvundne), der forkynnder fransk Smag og en mere utvungen Livsform. Arkitekten var Philip de Lange, en talentfuld Mand, Bygherren den kgl. Hofkonditor J. H. Ziegler, en Kunstner i sit Fag, Autor til utalte Skulpturer i Sukker og Marcipan paa Monarkens Taffel. Ogsaa i Stockholm havde han — om end ikke efterladt sig saa dog præsteret bemærkelses-

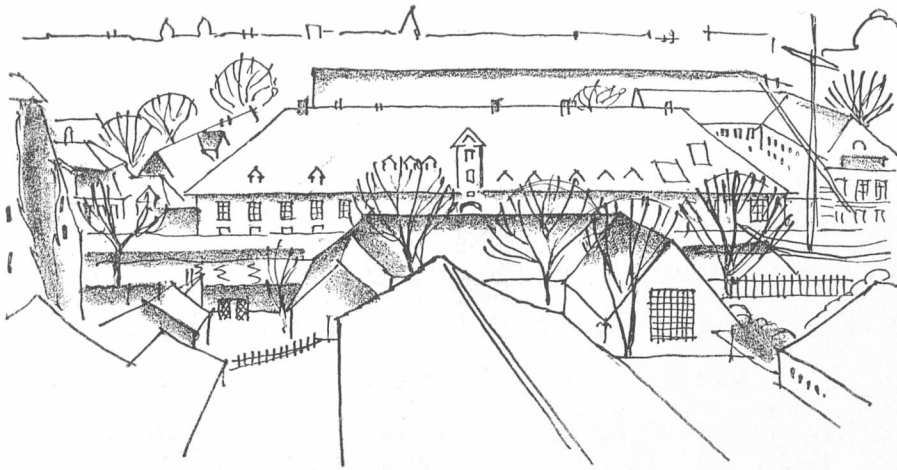

Materialgaarden i Vestervoldgade, delvis nedrevet.

værdige Ting. Zieglers Eftermand som Ejer af Nybrogade, Storkøbmanden Frantz Rausch, byggede 1748 et Pakhus i Gadelinien op til sin nye Bolig. Ogsaa det staar endnu, nænsomt restaureret for nogle Aar siden. Hermed føjes endnu en karakteristisk Bygning ind i Gruppen, det fine Kanalpakhus med den svungne Gavlkontur paa Hejsekvisten. Uden at forraade sin Type har ogsaa dette slanke Magasinhus givet Agt paa Kvarterets Tone. Hele Bygningsgruppen er perfekt sammenpillet.

Gaderne bagved holder, hvad Fronten mod Kanalen lover. Ganske vist — Ildebranden 1795 har fortæret Nordsiden af Snaregade, men efterladt gode Huse fra Aarene derefter. Enkelte slemme Huller i Magstræde er ogsaa at beklage. Gadebilledets Skønhed, der for en stor Del er af rent rumlig Art, er dog som Helhed uantastet, den barokke Bebyggelse i stort Omfang reddet gennem Tiderne. Magstræde—Snaregade er nu snart det eneste Gadestrøg i København, der giver et Totalindtryk, et paa en Gang afvekslende og harmonisk Billede af hele det 18. Aarhundredes gode Byggekultur i Hovedstaden.

Let kroget lister Gaden sig ind bag Husrækken mod Kanalen. Snæver og mørk er den, men arkitektonisk set med et umiskendeligt Præg af Noblesse. Indgangen fra Gammelstrand er mageløs stemningsfuld. Langs Assistenshusets Blok skærer Gaden ind i en blød Kurve. Et Par Bindingsværkshuse — nu sjældne Gæster i Københavns Gader — slutter sig til Barokpaladset, Familien Berregaards gamle Residens, og lærer os noget om Kontrasterne mellem Adelspalæet og Borgerhuset i det gamle København. Ved Knabrostræde-Krydset et pludseligt Udsyn over Kanalen mod Ridehusets grønne Tag — saa

Udsigt fra Tøjhusets Taarn over Frederiksholms Kanal.

borer Magstræde sig videre ind i Bylegemet, nu med en Bøjning til højre; Husrækkens Façader til venstre krænges frie og byder sig frem til Beskuelse. Hvert tredje Hus i disse to Gader giver en Lektion i Bygningskultur, hvert andet fortæller en Historie eller aabner et Perspektiv. Her malede Pilo, der musicerede Scalabrini og hist ovre Sarti. I Gavlhuset ved Raadhusstræde havde Elias David Häusser, Christiansborgs Bygmester, en Tid sin Embedsbolig; oppe paa første Sal i Magstræde 6 var de dejlige Rokokostuer, der nu er Nationalmuseets Stolthed. Fordum fandt man Ove Malling i sit Bibliotek paa dette Sted, i en anden Ejendom havde den lærde og fine Luxdorph sine bogfyldte Stuer. I hin Gaard indlogerede Frederik V sin Elskerinde Cassandra Bonde.

Og hele Gadestrøget med dets krydrede Duft l e v e r endnu. Her, om noget Sted i København, kan man se et Stykke Virkelighed i historisk Tone. Lysene tændes og slukkes, Menneskene

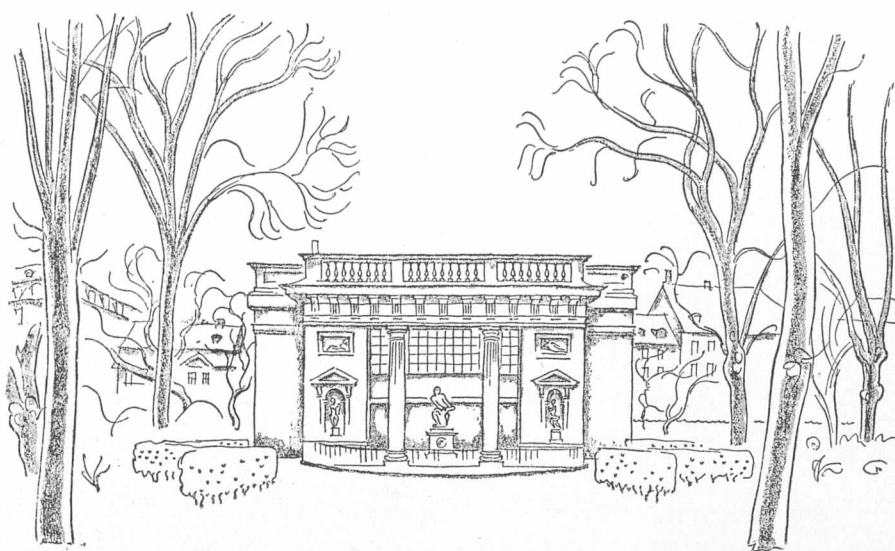
pusler i Gaardene og paa Gaden, Folk købslaar i Kælderen og ligger i Vinduet paa første Sal. Og Kattene hævder deres Rettigheder.

I Paris valfarter man fuld af Ærefrygt til de graa Gader bag Kajerne paa venstre Seinebred, Sylvestre Bonnards Paris; i Stockholm dykker vi ned i de skidne og sorte Gyder mellem Österlånggatan og Skeppsbron for at fange et Glimt af Bellman. Vi kunde godt vedkende os vort milde og festlige Gammelkøbenhavn, det holbergianske Kvarter ved Kanalen — før det er for silde.

Materialgården set fra Tøjhusbroen.

OM PROMENADER

SELVE Ordet Promenade lyder gammeldags. Og det Begreb, som dækkes af det, har tabt meget i Anseelse siden sidste Aarhundredskifte, uden dog helt at gaa ud af Kurs. At promenerere vil jo sige at trække frisk Luft i uforbindtligt Samvær med andre Mennesker og med Arkitektur. Bygningskunsten kan ikke undværes i nævnte Virksomhed. At gaa Tur fra Peter Lieps Hus til Hjortekær er en helt anden Affære. Rent principielt er den vandrende her alene med Naturen (og med sin eventuelle Partner) og kan antages at betragte andre Fodgængere paa sin Sti med Mishag. Promenaden er derimod i egentligste Forstand en urban Adspredelse, dens Maal er Selskabelighed i Forbigaaende og i Friluft, dens Ramme er et Udsnit af en By. Eller en Udkant af den.

Selv en tilsyneladende saa fri og tilfældig Foreteelse som Promenaden besidder en lang europæisk Historie og har følge-

lig lagt sig et Komplex af baade Love og Vaner til. At „gøre Corso“ er den klassiske Form for promenerende Selskabsliv. Som Navnet antyder, blev den skabt i Syden, hvor den oplevede sin Glansperiode i det 17. og det 18. Aarhundrede, fortsat trivedes gennem det 19. og endnu ikke er opgivet. I Barokkens og Rokokoens aristokratiske Periode foregik Corso'en til Vogns. Men med Borgerlighedens Vækst i anden Halvdel af 1700-Tallet blev Fodgængernes Antal stedse større. Det siger sig selv, at Corso og Promenade fra første Færd udvalgte sig særlig yndede og elegante Hovedgader som Skueplads. Fine Butiker stimulerer den slentrende Selskabelighed og en mondæn Fællestone binder den sammen inden for fikserede Tidspunkter. De tunge Vognes Parade i Roms Corso, Hovedaaren fra Piazza del Popolo til Piazza Venezia, og Strøgturen i København fra Kongens Nytorv til Raadhuspladsen er Fænomener paa forskelligt Plan, men i samme Linie.

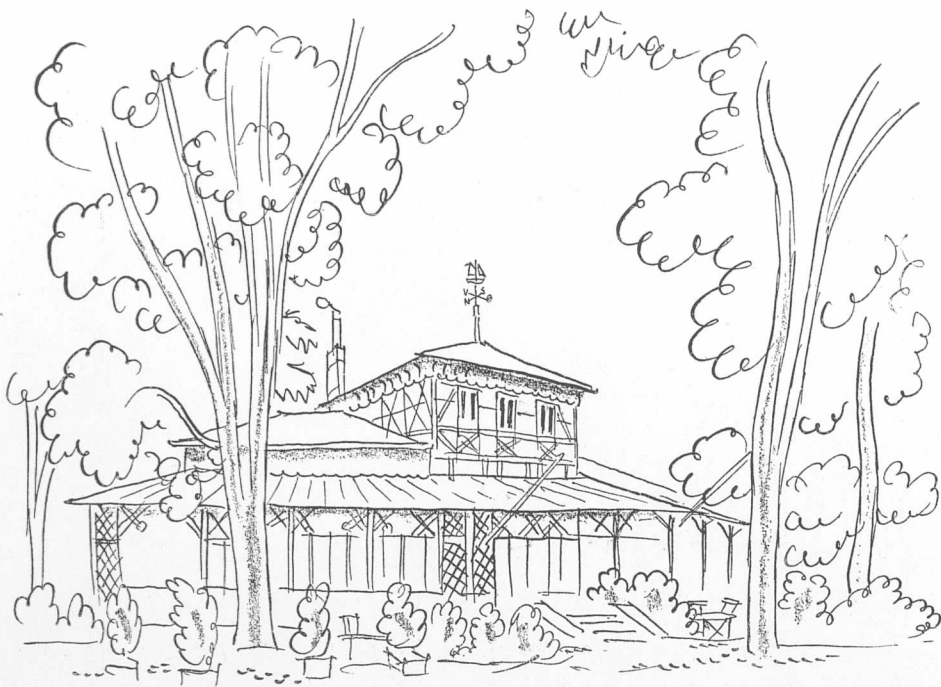
Imidlertid — Promenader i slige befærdede Gader begunstiges jo ikke af den friske Luft. Corso og Promenade strækker sig længere ud. De fleste Storbyer i gamle Dage var tillige Fæstninger, rammede ind af bastionære Værker med høje og brede Volde. Disse pragtfulde Anlæg, tit af meget betydeligt Omfang, blev efterhaanden taget til Indtægt af det kørende og spadserende Selskabsliv. Bedre Scene var ikke tænkelig. Man var paa een Gang uden for de kvalmfulde Mure og dog indpasse i en stor arkitektonisk Orden; man fik en Portion Natur tilskaaret. Mennesker gik i lovfaste Rum mellem klare Flader og dog med en blaa Himmel over sig. Den „dækkede Vej“ i Ly af en Voldskraaning var et Interiør, et vældigt Galleri i det Grønne. Folk befandt sig godt i denne svale og strenge og rene

Frederiksborg Slots Terrasse med Kandelabertræerne.

Verden af tydelige Former, der var en Udvidelse af selve Byens regulære Billede.

Mange Steder, hvor Hovedvolden var beplantet med skyggende Trærækker, spadserede man oppe paa dens brede Ryg, hver Dag paa samme Tid. Saaledes er det endnu Skik i Lucca, hvis prægtige Bastionsystem helt lukker sig om Byen. Oppe fra Alléen ser man ned i Byen og ud over Landet. Her har jeg engang set Stadens Biskop komme vandrende i sin Mag med

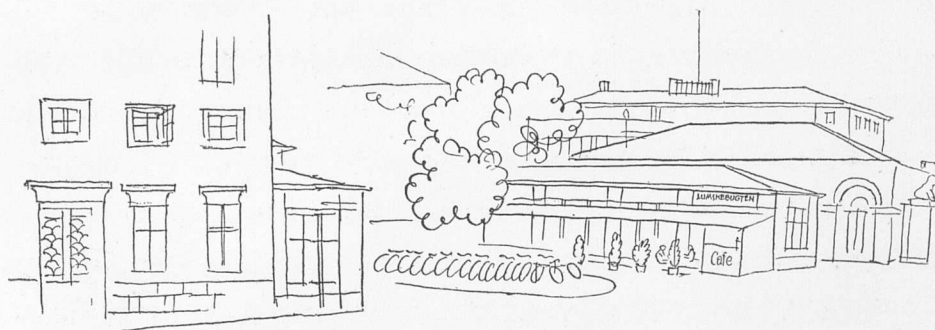
Esplanadens Pavillon.

en Famulus under Armen, omgivet af Godtfolk i Hundredvis. Og saaledes vandrede Københavnerne, høje og lave, fra Skorstensfejeren til Arveprins Ferdinand, paa Københavns Vold. Langs dens Fod gik mere intime Promenader (som „Kirsebærstien“). Og endnu har vi „Smedelinien“ langs Kastelsgravens Rand. Her har i Aarevis Folk været paa Hat med hinanden hver Søndag mellem 11 og 12 — kun det og kun her (hvilket jeg personlig kan bevidne). Den berømte Corso i Milano, som Stendhal har givet litterært Ry, fandt ligeledes Sted paa et Stykke af Volden og paa Veje i Glacis'et. Dog naturligvis helst til Vogns.

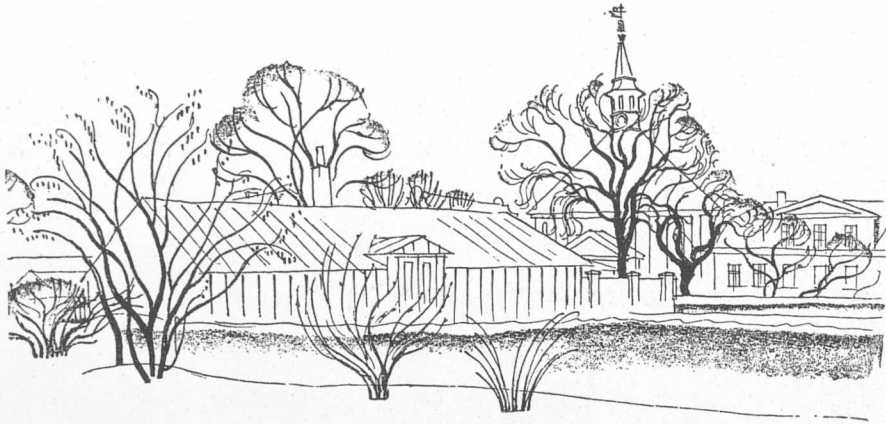
I 1780'erne fik København en Promenade, der i al Beske-

denhed svarende til Typen i Milano; ligesom dér blev en Plads beplantet og en Hovedallé anlagt. Vi kalder Stedet Esplanaden. Det ligger netop mellem Byen og Fæstningen, for Enden af to fine Gader. I den brede Midtallé kørte Standspersoner, til Siderne spadserede vi andre. Forfriskninger kunde indtages i en Pavillon, svarende til den nuværende. Esplanaden er endnu et yndigt Parti, men det lever rigtignok kun som Gennemgangssted til Langelinie, ikke for sin egen Skyld. Den hæderværdige Promenade kan dog glæde sig ved at være anvendelig i sin Alderdom. Derimod har Hetsch's Bazaranlæg uden for Toldbodporten, oprindeligen en fin lille Plads, opbygget som to mod hinanden vendte Nicher, helt udspillet sin — i øvrigt kortvarige — Rolle som mondænt Træffested. Livet paa Toldboden har nu ingen Fristelser for Lediggængere og Damer. Café „Lumskebugten“ var den sidste Rest af Københavneri i disse Egne mellem Meteorologisk Institut og de store Pakhuse.

Naar Voldbæltet brast om en heftigt voksende By og Fæstningsværkerne faldt, overtog Corso og Promenade mangfoldige Steder de frie Arealer. Paris' Boulevarder — hvis Navn direkte

Hetsch's Bazaranlæg (med „Lumskebugten“) udenfor Toldbodporten.

Væksthusene i Haveselskabets Have.

henpeger paa Bolværker og Bastioner — er det klassiske Anlæg, Forløber for en lang Række elegante Avenuer i det 19. Aarhundredes Storstæder (som „Ringens“ i Wien). København fik ogsaa sine Boulevarder — fra Langebro til Østerport —, men indtil nu har Byen ikke evnet at gøre dem til Promenadestrøg. Indbyggerne har pure forsmaaet dem — et lærerigt Eksempel paa de stærke og skjulte Kræfter i en gammel Stads Organisme. Som elegant By er København for lille til at udfylde den nye Ring. De tilvante Promenadestrøg vil overbydes, ellers slipper de ikke Taget. Og det er sandelig ikke sket paa Nørrevold.

En særlig Kategori af Promenader er de offentlige Lysthaver. De ældste og fornemste blandt dem sluttede sig til de kongelige Slotte. Tuilerierne i Paris er det prægtigste Eksempel paa en saadan formstreg Have, som Monarken gjorde til alle nette og velklædte Folks Fælleseje. Det gælder om saadanne Anlæg, hvad alt er fremhævet om de forskellige Arter af Voldpromenader: Arkitekturen har det afgørende Ord at sige. De Spadserende er i godt og sluttet Selskab. Sligt var netop Til-

Østre Side af Frederiksberg Slot.

fældet i Kongens og i Frederiksberg Have, saa længe de var anlagt efter den formelle Stils Linier. Mellem regulære Busketter, paa Terrasser og i rolige Alléer underholdt Folk sig med hinanden, som naar de gled frem og tilbage i Assembléernes Sale. Det ser man af Kobberstik fra Paryktiden, f. Eks. fra

Kavallergangen i Rosenborg Have og den store Midtallé i Frederiksberg Have. Men da den engelske Havestil brød igennem herhjemme hen mod 1700-Tallets Slutning, skiftede Promenaden Karakter. De samlende Strøg blev opløst eller forflygtigede i Omridset, „Arkitekturen“ nedbrudt. Haven splittedes i isoleret virkende Partier, indbyrdes forbundne med slyngede Gange. Man maatte gerne gaa vild og gad helst vanke alene, besnæret af Naturens poetiske Løndomme. En saadan Praksis varslede Skovturens Velsignelser. Nu høster vi denne Romantiks Efterslæt i Vandrebøvevægelsen, for hvilken „Urbanitet“ i sin egentlige Forstand selvfølgelig maa være en Vederstyggelighed. Gamle menneskelige Værdier ombyttes med nye, Konventioner udskiftes.

Ogsaa i den Kæde af Parker, der blev anlagt paa Voldterrænet — Ørstedsparken, Botanisk Have, Østre Anlæg — gaar man Tur og dyrker man Natur, søger fredelige Stier og fodrer Fjerkræ, hvilket er Kilden til megen Sundhed. Efter deres Udseende at dømme synes Folk dog ikke altid at være synderlig oplivede, med mindre de betragter Idrætslege (som i Fælledparken). Bygninger i det Grønne opfattes vist som upassende, selv om de er smukke. De distraherer Naturfølelsen og fylder for meget i Landskabet. Antagelig kun Rosenborg bliver paaskønnet, men det er ogsaa et malerisk lille Slot.

I svundne Tider promenerede Folk tillige gerne i de herlige Alléer, der forbandt et kongeligt Landslot med Hovedstaden. Her maa vi først og fremmest nævne Frederiksberg Allé. Da den blev bebygget, søgte den at fylde Rollen som en Slags *Champs-Élysées* i København. Allégade, der oprindeligt var en regulær lille Slotsgade, omend med jævne Bondehuse,

„Diana“ i Botanisk Have.

har endnu en yndig Tone af Forstadsboulevard over sig, et Strøg i Landresidensens Nærhed. Enkelte smukke Landsteder er bevaret, saasom Ludvigsminde og Havehuset bag Nr. 6.

Ludvigsminde, et gammelt Landsted i Allégade.

Kronprinsessegade, anlagt kort efter 1800 paa en Strimmel af Kongens Have, var fra første Færd tænkt som en fornem Promenade efter fransk Mønster. Alle ydre Betingelser var til Stede: en nobel Husrække til den ene Side, en Park til den anden, endelig et Geled af fine Butikspavilloner indsat i Havens Gitterhegn. Alligevel blev Arrangementet en Fiasko. Som Mødested for Flanører savnede det Tillokkelse; Blodtilførselen svigtede, medens Livet fortsat pulserede i de gamle Strøg. Kronprinsessegade beherskes nu i stigende Grad af den hurtige, gennemgaaende Trafik; som Ramme om en dvælende Promenade er Anlægget kun en Forstening, blot et smukt Monument.

Bortset fra Strøget, dets Forlængelse i Vesterbros Passage og dets lokale Aflæggere i Forstæderne (som Amagerbrogade) besidder København i Dag kun to Promenader, der er fuldt livskraftige og hver for sig rene i Typen. Det er Langelinie og

Tivoli. I mange store Søstæder har Corso'en fra gammel Tid været henlagt til Havnens Omraade. Det gælder f. Eks. Napoli, hvor Promenaderne strakte sig langs Kajerne og kulminerede paa Molo'en. Den Dag i Dag holder Feriegæsterne i vore Fiskerlejer deres faste „Corso“ ved Solnedgangstid paa Havnepladsen. Man kalder det „Moletur“, man ser, ses, smaasnakker, altid i samme Rytme og ved samme Klokkeslet. Promenadens Selskabelighed er principielt ganske af samme Art som den, der udfoldede sig hen ved „Ave Maria“ paa Milanos Glacis, paa Napolis Molo og paa Trefoldighedsbroen over Arnofloden i Firenze. Og Langelinie opfylder sin Mission til Fuldkommenhed. De Spadserende er i Byen og nyder et Prospekt ud over dens Grænser. Frihavsmolen er en sluttet Bane, et monumentalt Podium under en glidende Strøm af Figurer. Pakhusene staar lige saa rolige og smukke som de høje Paladsers Blokke nede ved Genovas Havn.

Det elskelige Tivoli nedlader jo sin Herkomst fra Promenaden paa Volden. Rigtignok en Vold, der ikke var Fæstning mere. Men sin egentlige Karakter har Etablissementet arvet fra den engelske og franske Forlystelseshave, saadanne Steder som Vauxhall og Ranelagh Garden i London, Genrens Veteraner, og talrige Anlæg i Paris, der blomstrede i Aartierne omkring 1800 (Tivoli i Rue de Clichy, Paphos paa Boulevard du Temple, Frascati paa Hjørnet af Rue de Richelieu og Boulevard Montmartre). Gæsterne i disse muntre og yndefulde Haver nøjedes ikke med at underholde sig selv, de blev rigeligt beskæftiget ved Nydelsen af Dans, Musik, Teater og Gøgl, Mad og Drikke, Ildfester og allehaande male- riske Arrangementer. Man kan tale om offentlige romantiske

Haver, sentimentale Anlæg, der lagde an paa konstant Underholdning af de mange, medens private Haver nøjedes med at fastholde de faa i skønsomt fordelte Situationer.

Men selv om en Forlystelseshave er mættet til Randen med Adspredelser, samler den sig dog altid omkring et Strøg, snorlige, slynget eller knækket — selve Promenaden. Gæsterne tilegner sig Havens Herligheder i en langelig Rytme, i dvælende Forbigaaende. Det kender vi alle fra vort Tivoli paa Vesterbro. At slentre frem og tilbage mellem andre Mennesker, tage Del i Passagens Selskabelighed, det er Tivolibesøgets egentlige Mening og dets Charme.

Mærkeligt og smukt er det at fornemme, hvorledes Havens Tusinder af alle Samfundslag helt selvfølgelig passer sig ind i denne Fællesgang og i stille Munterhed lyder Promenadens Lov.

